

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/17 Fall 2016, p. 487-518

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10063>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 27.10.2016

✓ Accepted/Kabul: 18.12.2016

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Ahmed ÜRKMEZ – Doç. Dr. Mehmet BİLEN

This article was checked by iThenticate.

İBN HACER'İN YALANCILIKLA İTHAM EDİLEN BUHARİ RAVİLERİ SAVUNUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Osman ORUÇHAN**

ÖZET

Buhârî'nin, *es-Sahih* isimli eserine sadece sahih hadisleri aldığını beyan etmesine rağmen içindeki pek çok hadis ravisinin eleştirildiği bilinmektedir. İbn Hacer ise *es-Sahih*'e yazdığı şerhi *Fethu'l-Bârî* ve bunun mukaddimesi olan *Hedyu's-Sârî* isimli eserlerinde, eleştirilen pek çok Buhârî ravisini savunmuştur. Bu makalenin konusu, İbn Hacer'in *Hedyu's-Sârî* isimli eserinde savunduğu, yalancılıkla itham edilen Buhârî ravileridir. Makale, hem İbn Hacer'in bu eserdeki ilgili ravileri savunmada kullandığı metot ve argümanları, hem de ilgili raviler hakkındaki diğer münekkitlerin görüşlerini içermektedir. Bu görüşler karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirilmiştir. Ayrıca bu ravilerden haksız yere eleştirilen ya da savunulması zor olanların bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız incelemede on bir Buhârî ravisinin yalancılıkla itham edildiği görülmüştür. Bu ravilerden iki tanesi pek çok münekkide göre yalancıdır; hadislerine asla güvenilmez. Bu ikisinin yalancı olduğunu İbn Hacer de kabul etmektedir. İki ravi, bazı münekkitlerin kişisel düşmanlık, mezhep taassubu nedeniyle yalancılıkla itham edilmiştir. Bir ravi de isim karışıklığı nedeniyle yalancı sayılmıştır. Bu üç ravi pek çok münekkide göre oldukça güvenilir ravilerdir. Diğer ravilerin yalancı olduklarına dair yeterli delil bulunmamaktadır. Ancak bu ravilerin, hata, unutmama, karıştırma, bunama, yalancı veya güvenilir olmayan ravilerden hadis alma gibi kusurları bulunmaktadır. Bu ravilerin rivayetleri klasik hadis usulü kurallarına göre sahih sayılmamaktadır. Bunun anlamı ise Buhârî'nin *es-Sahih* isimli eserinde zayıf rivayetlerin de bulunduğudur.

Anahtar Kelimeler: İbn Hacer, Buhârî, *es-Sahih*, Yalancılık, İtham, Tenkit

* Makale, 13-15 Nisan 2016 tarihleri arasında Kazakistan'da "Ahmet Yesevi'nin izini sürmek: Küresel bir uzlaş, hoşgörü ve dayanışma arayışı" başlığı altında gerçekleştirilen 5. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Kongresi'nde özet olarak sunulmuştur. (http://www.iscs-a.org/multimedia/depo/abstract_book16.pdf s. 218)

** Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis, El-mek: osmanoruchan@gmail.com

AN EVALUTION ON IBN HAJAR'S DEFENCE ON BUKHARI'S NARRATORS WHO ACCUSED OF LYING

ABSTRACT

Although Bukhari declared that he only had included authentic hadiths in Sahih al-Bukhari, it is known that many of the narrators of hadith have been criticized. However, Ibn Hajar stood up for the most of the Bukhari's narrators in his book which is called Fathul Bari Sharah Sahih al-Bukhari and it's introduction Hedyu al-Sari. The subject of this article is the Bukhari's narrators who are accused of lying and who are defended by Ibn Hajar in his book Fathul Bari Sharah Sahih al-Bukhari. This article includes both Ibn Hajar's methods and arguments that he used on defending these narrators and other critics's opinions about them. These opinions have been discussed with a comparative method. Ibn Hajar's attitude toward these narrators is studied. Also, it was analyzed to find whether any of the narrators were unfairly criticized or not and to detect if there was anyone who is hard to advocate for. The investigation we conducted showed us that eleven narrators of Bukhari were accused of lying. According to many critics, two of these narrators are liars; their hadiths can never be trusted. Ibn Hajar also accepted that these two are liars. Two narrators are accused of lying because of sectarian bigotry, personal enmity of some critic. Another narrator is accused of lying due to name similarity. These three narrators are very trusted by many critics. There is not enough evidence on whether the other narrators are liars too. However, they have flaws such as making mistakes, forgetfulness, confusion, dementia, taking hadiths from untrustworthy or lying narrators. These narrators's stories are not considered authentic according to classic hadith rules. This means there are also weak hadiths in Sahih al-Bukhari.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and the Aim of the Study

This article is prepared by expanding a declaration that has been presented and summarized in 5th International Conference on Science Culture and Sport that established in Kazakhstan on April 13-15, 2016 under the title of "*Tracing the footsteps of Ahmad Yasawi: An urgent need for global understanding, solidarity, and tolerance.*"

Although Bukhari declared that he only had included authentic hadiths in Sahih al-Bukhari, it is known that many of the narrators of hadith have been criticized. However, Ibn Hajar stood up for the most of the Bukhari's narrators in his book which is called Fathul Bari Sharah Sahih al-Bukhari and it's introduction Hedyu al-Sari. The subject of this article is the Bukhari's narrators who are accused of lying and who are defended by Ibn Hajar in his book Fathul Bari Sharah Sahih al-Bukhari. This article includes both Ibn Hajar's methods and arguments that he used on defending these narrators and other critics's opinions about them. These opinions have been discussed with a comparative method. Ibn Hajar's attitude toward these narrators is studied. Also, it was

Turkish Studies

analyzed to find whether any of the narrators were unfairly criticized or not and to detect if there was anyone who is hard to advocate for. The investigation we conducted showed us that eleven narrators of Bukhari were accused of lying. According to many critics, two of these narrators are liars; their hadiths can never be trusted. Ibn Hajar also accepted that these two are liars. Two narrators are accused of lying because of sectarian bigotry, personal enmity of some critic. Another narrator is accused of lying due to name similarity. These three narrators are very trusted by many critics. There is not enough evidence on whether the other narrators are liars too. However, they have flaws such as making mistakes, forgetfulness, confusion, dementia, taking hadiths from untrustworthy or lying narrators. These narrators's stories are not considered authentic according to classic hadith rules. This means there are also weak hadiths in Sahih al-Bukhari.

The article consist of five major topics excluding the introduction. In "introduction" the reason for choosing this topic and "hadiths narrators lying" and "accusing hadith narrators of lying" in hadith criticisms and the importance of these terms in criticising hadith narrators is highlighted.

Analysing on Narrators

In the second part, confusing hadith narrators because of name similarities is studied. These consist of Ahmad b. Saleh al-Masri and Ismael b. Abaan after our researc, it is revealed that there is not a name confusion regarding Ahmad b. Saleh al-Masri famaous traditionist Nasa'i, bear a grudge against him because of his personal feelings. In the end Nasa'i probably made it look like it was Ahmad b. Saleh al-Masri who was accused of lying when in reality it was someone else with a similar name. Also, it came to light that Ismael b. Abaan too was confused with someone else with the same name. According to this Bukhari narrator Ismael al-Varrak is a reliable hadith narrator. The other Ismael al-Ganawi is a hadith forger.

In the third part, two hadith narrators named Sabet b. Mohammad al-Abed and Abdollah b. Sabet al-Masri al-Cuhani are studied. Ibn Hajar protected them because according to him they did not lie deliveretaly.

In the forth part, five hadith narrators who had faults but where not liar are studied. These are al-Hasan b. Mudrek as-Sadusi, Saed b. Yahya b. Saleh al-Lahmi, Mualla b. Mansour ar-Razi, Ikrim b. Abdollah al-Barbari and Mohammad b. Talha b. Musarrif al-Koufi. Ibn Hajar mostly advocated for Ikrim b. Abdollah al-Barbari. In the fifth part two hadith narrators who Ibn Hajar did not reject the idea that them being liars are studied these narrators are Aseed b. Zayd al-Jamal and Hasan b. Umara. These two narrators are reviewed by all critics. The most important of these criticism is that they were hadiths forgers.

Results

After our research, we came up with these results:

a)In Bukhari's *as-Saheeh* even Ibn Hajar an expounder who ignored Bukhari's faults, had to admit that there were two lying narrator. Ibn

Hajar defended these narrators because they had transferred only a few hadiths or they said that other narrators had supported these hadiths.

b) Many of Bukhari's narrators who were accused of lying are not really liars. But they have different mistakes regarding justice and restraining. It shows that there are weak hadiths in Bukhari's *as-Saheeh* when it comes to classical hadith principles.

c) Three of Bukhari's hadiths narrators are accused of lying because of name similarities, personal ambitions and critics sect fanaticism.

d) According to Ibn Hajar some of Bukhari's narrators who were accused of lying are not easy to defend. Ibn Hajar tried to make these accusations insignificant by justifying the fewness of the hadiths they transferred.

e) According to Ibn Hajar other hadiths narrators' agreement on accused narrators' narration is enough to clarify their names; however, every narrator of hadiths narrations is evaluated separately. In this case, no matter how often the narration of a Bukhari narration is to be concluded, he can not escape being weak.

f) Ibn Hajar was fair in the evaluation of narrators and in the transfer of critics' comments on these narrators. But he ignored the mistakes of some of the narrators he defended and he did not include some comments that were made against them in *Hadyu's-Saari*.

As a result Bukhari's *as-Saheeh* which gained a charismatic authority through the historical process is not completely free from mistakes. Ibn Hajar sometimes took sides in *Hadyu's-Saari* which he wrote to defend him. Consequently, it is critical to examine hadiths that are located in such works thoroughly.

Keywords: Ibn Hajar, Bukhari, The Sahih, Lying, Accusing, Criticism

1. Giriş

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahih* isimli eseri, geçmişten günümüze pek çok Müslüman tarafından Hz. Peygamber'in hadislerini içeren en sahih kaynak kabul edilmiştir. Hatta onlar arasında, bu eserdeki rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin kesinliğine inanan ve dinin temel iki kaynağından biri kabul edilen sünnetin en temel kaynağı gördükleri bu eseri tıpkı Kur'an gibi dokunulmaz kabul eden pek çok âlim bulunmaktadır. Eserin, Müslümanlar üzerindeki bu otoritesini elde etmesi yüzyıllar almıştır. Ne var ki bu otorite tartışılmaz değildir. Geçmişten günümüze pek çok âlim, *es-Sahih*'te bulunan bazı hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetleri konusunda şüphelerini dile getirmişlerdir. Kimi münekkitler bu hadislerin bazılarının isnat zincirlerinin, kimileri isnatlarında bulunan bazı ravilerin, kimileri de bazı metinlerinin kusurlu olduğunu iddia etmişlerdir. Buhârî hadisleri, en çok senet ve ravileri açısından tenkit edilmiştir. Kimi münekkitler de bu hadisleri, eleştirilere karşı savunmak amacıyla eserler yazmışlardır.

Biz bu makalede, savunma amaçlı yazılan bu eserlerden İbn Hacer tarafından kaleme alınan ve Buhârî'nin *es-Sahih* isimli hadis kitabının şerhi *Fethu'l-Bârî*'nin mukaddimesi olan *Hedyu's-Sâri*'yi esas aldık. Eserin dokuzuncu bölümünde, çeşitli münekkitlerce eleştirilen 461 Buhârî ravisi savunulmaya çalışılmıştır. Bunların tamamını incelemek bu makalenin sınırlarını aşacak niteliktedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/ 17 Fall 2016

Bu nedenle biz bu ravilerden sadece yalancılıkla itham edilmiş olanları inceleyerek değerlendireceğiz. İnceleme, hem İbn Hacer'in eserdeki ilgili ravileri savunmada kullandığı argümanları, hem de ilgili raviler hakkında diğer münekkitlerin görüşlerini içermektedir. İncelemede, İbn Hacer'in ravileri savunmada kullandığı argümanlar, tutarlılıkları açısından gözden geçirilmiştir. Ayrıca İbn Hacer'in ravi savunmasında kullandığı metodoloji tespit edilmeye çalışılmıştır. İbn Hacer'in ilgili ravileri savunmasında adil ve objektif olup olmadığı konusu da, diğer münekkitlerin yaklaşımlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Asıl konuya girmeden önce ravilerin yalancılıkla itham edilmesi ile ilgili kavramsal çerçevede yer alan "kizbu'r-râvî" ve "ittihamu'r-râvî bi'l-kizb" kavramlarının klasik hadis usulünde nasıl değerlendirildiğine değinmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Hz. Peygamber'in söylemediği sözleri, yapmadığı fiilleri ona isnad etmenin, bir başka deyişle hadis uydurma faaliyetinin, daha İslam'ın ilk asrında başlamış olduğu konusu, hadis ilmiyle ilgilenenlerin malumudur. Yine malumudur ki, hadis uydurma faaliyetlerine karşı, bu faaliyetlerin başlayıp sürdüğü dönem içerisinde âlimlerce geliştirilen ve adına cerh ta'dil denilen bir koruma faaliyeti başlatılmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak ravi merkezli bir tenkit yöntemi olan bu faaliyette genel olarak raviler, adalet ve zabt yönünden belli kurallar çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Hadis âlimlerine göre bir hadisin sahih sayılabilmesi için ileri sürdükleri şartlardan biri de, *senedinde yalancılıkla itham edilen bir ravi bulunmamasıdır*. (Suyûtî, t.y.: I, 156.) Yine, hadis tenkidinde bir ravinin cerh edilmesine neden olarak kabul edilen metânu aşereden ikisi; "kizbu'r-râvî" ve "ittihamu'r-ravi bi'l-kizb" kavramları yalancılıkla ilgilidir.

Kizb kelimesi sözlükte; "bilerek yahut bilmeyerek bir şey veya olay hakkında olduğundan farklı haber vermek" anlamına gelir. Hadis ilminde "Kizbu'r-râvî" (râvînin yalancılığı) kavramı, bir söz, fiil, takrir veya sıfatın kasten uydurulup Hz. Peygamber'e isnat edilmesini, ravinin bir hocadan duymadığı hadisi duyduğunu söylemesini, hadisin isnadını değiştirmesini, hocasına ait olmayan bazı rivayetleri ona nisbet etmesini, hocasının rivayetlerine başka rivayetler sokuşturmasını ifade eder. (Aşikkutlu, 2002: XXVI, 126.) Rasûlullah'a bilerek yalan isnâd eden râvîler, kezzâb, vadda', ekzebu'n-nâs, ruknu'l- kizb, ileyhi'l-müntehâ fi'l-kizb gibi en ağır cerh lafızlarıyla cerh edilirler. (Gül, 2015: s. 364.) Hadisleri ise *mevzu'*, *muhtelak* veya *masnu'* olur. (Suyûtî. t.y. I, 274) Ravinin bir rivayetinde bile yalan söylediği tespit edildiğinde onun tüm rivayetlerinin düşürülmesi/geçersiz sayılması gerektiği söylenmiştir. (Suyûtî. t.y. I, 330) "İttihamu'r-ravi bi'l-kizb" (yalancılıkla itham), râvînin hadis rivayetinde değil de günlük hayatında yalan söylemiş olmasıdır. Böyle bir râvînin hadis rivayetinde de yalan söyleyebileceği göz önünde bulundurularak rivayetleri reddedilmiştir. Gündelik hayatında insanlarla konuşurken yalan söyleyen birinin, tövbe etmesi halinde hadislerinin kabul edilebileceği; Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü ona mal eden, yani Hz. Peygamber adına hadis uyduran birinin rivayetlerinin ise, tövbe etse ile asla kabul edilmeyeceği söylenmiştir. (İbnu's-Salâh. 1984: I, 61) Râvî, *müttehemün bi'l-kizb*, *metrûk*, *metrûku'l-hadîs*, *muttefekun alâ terkîh* gibi lafızlarla cerh edilirken rivayetleri de *metrûk* veya *matrûh* adını alır. (Gül, 2015: s. 364.)

Bu bilgilere göre, gerek hadis uydurma şeklinde gerekse günlük hayatında yalancı olduğu bilinen ya da yalancılıkla itham edilen bir ravinin rivayeti hangi temel kaynaktan yer alırsa alsın muteber addedilmemelidir. Ancak buradaki "kizbu'r-râvî" ya da "ittihamu'r-râvî bi'l-kizb" kapsamında değerlendirilebilecek bir ithamın, mesnetsiz suçlamalar içerip içermediğine de elbette dikkat etmek zorunludur. Yoksa ilgili ravinin haksız yere cerh edilmesi gibi olumsuz bir durumla karşı karşıya kalmak mümkündür. Yalancılıkla itham edilmiş bazı raviler hakkındaki ithamları da, sadece muteber addedilen kaynaklarda rivayetleri bulunduğu gerekçesiyle tamamen görmezden gelmek te, Hz. Peygamber'e ait olmayan bazı rivayetlerin ona mal edilmesi gibi olumsuz bir sonucu

Turkish Studies

beraberinde getirmekten hâlî değildir. Bu nedenle aşağıda ele alınacak raviler hakkındaki ithamlar, çeşitli açılardan ele alınarak etraflıca değerlendirilecektir.

Tespitlerimize göre İbn Hacer'in *Hedyu's-Sârî* isimli eserinde yer alan, çeşitli nedenlerle eleştirilen Buhârî ravilerinden 11 tanesi, birkaç farklı sebebe dayalı olarak yalancılıkla itham edilmiştir. İbn Hacer, önce söz konusu raviler hakkındaki eleştiri ifadelerini nakletmiş, sonra da onları savunmaya çalışmıştır.

Biz bu savunuları ve raviler hakkındaki diğer münekkitlerin değerlendirmelerini, İbn Hacer'in, ilgili raviler hakkındaki savunmalarını dikkate alarak bir kategorizasyona tabi tuttuk ve aşağıdaki başlıklar altında inceledik: 1. İsim benzerliği nedeniyle karıştırıldığı iddia edilen raviler. 2. Kasden yalan söylemediği iddia edilerek savunulan raviler. 3. Hatalarının bulunduğu ancak yalancı olmadıkları belirtilen raviler. 4. İbn Hacer'in yalancı oldukları iddiasını reddetmediği raviler.

2.İsim Benzerliği Nedeniyle Karıştırıldığı İddia Edilen Raviler

2.1.Ahmed b. Sâlih el-Mısırî

İbn Hacer, bu ravinin hak etmediği halde ağır bir cerhe uğradığını ifade etmektedir. Onun nakline göre Ahmed b. Salih (ö. 248/862); Nesaî tarafından zayıf bir ravi olduğu; İbn Maîn'in onu yalancılıkla itham ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca o, diğer bazı münekkitler tarafından zayıf rivayetlerinin bulunduğu, kibirli ve huysuz olduğu gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Aşağıda bu eleştirileri ele alarak değerlendireceğiz.

2.1.1.İbn Maîn'in Onu Yalancılıkla İthamı

İbn Hacer'in bildirdiğine göre Nesaî, Muaviye b. Salih'e istinaden, Yahya b. Maîn'in Ahmed b. Sâlih el-Mısırî hakkında; "*Yalancıdır, felsefe ile uğraşır. Onu Mısır'da camide hitap ederken gördüm.*" (İbn Hacer, 1379: s. 386; İbn Adîy, 1988: I, 180; Mizzî, 1980: I, 345) diyerek onu yalancılıkla itham etmiştir.

İbn Hacer, cerh ta'dil kaynaklarındaki bazı bilgilere dayanarak bu cerhin haksız yere yapıldığını ispatlamaya çalışmıştır. Onun ifadesine göre Buhârî, Ahmed'i yalancılıkla itham ettiği söylenen İbn Maîn'in aslında onu tevsik ettiğini nakletmiştir. İbn Hibbân'dan naklettiği bilgilere göre ise İbn Maîn'in yalancılıkla suçladığı ravi Ahmed b. Salih el-Mısırî değil, hadis uydurucusu olarak görülen Ahmed b. Salih eş-Şemmûmî'dir. (İbn Hacer, 1379: s. 386.)

İbn Adîy, İbn Hibbân'ın bu açıklamasını dikkate almadan, İbn Maîn'in onu yalancılıkla suçlama nedeninin, Ahmed b. Salih'e karşı hasmâne tutumu olduğunu söylemektedir. (İbn Adîy, 1988: I, 182) İbn Hacer'in, bir başka eserinde naklettiği, Ebû Saîd b. Yunus'un şu sözleri, mezkûr cerhin diğer raviye yönelik olduğu iddiasına değinmeden, Nesaî'nin yalancılık ithamını reddetmektedir. O, Nesaî'yi kasederek, "*O, (Ahmed b. Salih'i) cerh ederek yermiş, Muaviye b. Salih'ten nakille İbn Maîn'in onu yalancılıkla ve felsefe yapmakla suçladığını ifade etmiştir. Ancak bize göre o, Nesaî'nin dediği gibi değildir. Onun kibirli olmaktan başka kötü yanı yoktur.*" demiştir. (İbn Hacer, 1984: I, 35) Bu değerlendirmelere bakıldığında onların, İbn Maîn'in yalancılıkla itham ettiği ravinin Ahmed b. Salih el-Mısırî olduğunu düşündükleri anlaşılabilecektir.

İbn Hacer'in, ileri sürdüğü Nesaî'nin ravi isimlerini karıştırdığı iddiası kendisinin de ifade ettiği üzere İbn Hibbân'a aittir. İbn Hibbân, bu ravinin Mekke'de hadis uyduruculuğuyla meşhur olduğunu, Muâviye b. Salih'in, İbn Maîn'e bu raviyi sorması üzerine onun, mezkûr yorumu yaptığını; oysa et-Taberi nisbeli olan Ahmed'in hıfz ve itkanda İbn Maîn'den geri kalmadığını, hatta Mısır ve Hicaz hadisçilerinin hadislerini bilme konusunda İbn Maîn'den önde olduğunu söylemiştir. (İbn Hibbân. 1975: VIII, 25)

Turkish Studies

Sonuç olarak, İbn Hıbbân'ın iddiasının daha tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Zira Ahmed b. Salih el-Mısri hakkında, Nesaî'den başka hiçbir münekkit bu türden bir iddia ileri sürmemiştir. Ayrıca eş-Şemmûmî nisbeli Ahmed b. Salih'in mecrûh bir ravi olması bu iddiayı güçlendirmektedir.

2.1.2.Nesaî'nin Onun Zayıf Olduğu Gereğiyle Yaptığı Eleştirisi

Ahmed b. Salih'in cerh edilmesine yönelik ikinci ifade, Nesaî'nin; "O, ne sikadır, ne de me'mûn..." şeklindeki sözleridir. (İbn Hacer, 1379: s. 386) İbn Hacer, bir başka eserinde Nesaî ve İbn Maîn'in bu eleştirileri ile Yahya b. Muhammed'in onu terk ettiği bilgisini, Nesaî'nin oğlu Abdülkerim b. en-Nesaî aracılığıyla nakletmektedir. (İbn Hacer, 1984: I, 35) O, Nesaî'nin, Ahmed b. Salih'i zayıf gösteren bu yorumunun, tamamen yanlı ve hasmâne tutumundan kaynaklandığını söylemektedir. Ukaylî'nin anlattığına göre bu tutumun arka planında şu olay yatmaktadır: Nesaî, Ehl-i Hadis'ten bir grup ile hadis rivayeti için Ahmed b. Salih'e gitmiştir. O, kendisinden hadis rivayeti için gelenleri soruşturmakta, ancak güvenilir olmaları halinde onlara hadis naklini kabul etmektedir. Nesaî ile birlikte gelenlerden hoşlanmadığı için onlara hadis rivayet etmemiş, bunun üzerine Nesaî fazlasıyla alınganlık göstererek, Ahmed b. Salih'i karalamak amacıyla, naklinde yanlış (vehim) bazı hadisleri bulmuş ve bunlara dayanarak onun güvenilir bir ravi olduğu bilgisini yaymıştır. (İbn Hacer, 1379: s. 386) Bu olayın benzer bir anlatımı Muhammed b. Harun b. Hassân el-Berkî tarafından da yapılmıştır. (İbn Hacer, 1984: I, 35) Mesleme b. Kasım el-Endelüsî'nin olayı anlatımı da şöyledir: "İnsanlar/hadisçiler Ahmed b. Salih'in sika olduğu ve ilmi, iyiliği ve üstünlüğü konusunda icma etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel ondan hem hadis yazmış, hem de onu tevsik etmiştir. Nesaî'nin onu zayıf saymasının nedeni ise şudur: Ahmed b. Salih, hakkında iki Müslümanın adalet ve hayır ehli olduğuna dair tanıklık etmediği hiçbir raviye hadis vermezdi. O hadis nakledeydi ve ilmi çoktu. Bu sıralarda Zâide b. Kudâme (ö. 161/777)'nin mezhebi üzere idi. (Yani kendisinden hadis almak isteyenleri titizlikle araştırır; sünnete bağlı yaşadıklarını görmek isterdi.) Nesaî ondan hadis dinlemeye gelmişti. İzin almadan meclisine girdi. Adil olduğuna tanıklık edecek iki şahit de getirmemişti. Ahmed, onu görünce bu durumdan hoşlanmadı ve onu kovdu. Bunun üzerine Nesaî de onu zayıf saydı." (Mizzî, 1980: I, 348)

Sonuç olarak Nesaî'yi, Ahmed b. Salih'i cerh etmeye götüren sebebin, İbn Hacer'in de ifade ettiği üzere bu olay olduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Kısacası, Nesaî alınganlık göstermiş ve ilgili raviyi haksız yere cerh etmeye yönelmiştir.

Yukarıdaki bazı iddialarda görüldüğü üzere Nesaî'nin eleştirileri arasında Ahmed b. Salih'in bazı rivayetlerinde hata ettiği konusu da bulunmaktadır. İbn Hacer'e göre bu doğru değildir. Zira ona göre İbn Adiy, Nesaî'nin munkur saydığı hadislerini savunmuştur. (İbn Hacer, 1379: s. 386) Ancak İbn Adiy'in kendi eserine bakıldığında Nesaî'nin eleştirdiği hadislerden sadece (الدين النصيحة) hadisini savunduğu (İbn Adiy, 1988: I, 182-183), ancak diğer hadislerden söz etmediği görülmektedir. Bu rivayet savunulamaz görünmediği gibi eleştirilen başka bir hadisine yer verilmemiş olması, onun hata ettiği söylenen başka hadisler bulunup bulunmadığı konusunda şüphe oluşturmaktadır.

2.1.3.Kibirli ve Huysuz Olduğu Gereğiyle Yapılan Eleştiriler

Cerh ta'dil kaynaklarına baktığımızda, Ahmed b. Salih hakkında İbn Hacer'in zikretmediği başka cerh ifadelerinin de bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi; onun huysuzluk ve kibir gibi ahlâkî erdem eksikliği; diğeri de hadis uydurucusu ya da zayıf ravilerden hadis almış olmasıdır. Şimdi bu iddiaları değerlendirelim.

Nesâî'nin, Ahmed b. Salih'i eleştirmesine asıl gerekçe olarak gösterilen; onun huysuz ve kibirli oluşu başka münekkitler tarafından da ileri sürülen bir eleştiri konusudur. Bu konuda yukarıdaki, Ebû Saîd b. Yunus'un ifadeleri haricinde şu üç örneği de ilave edebiliriz:

a)el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071), onun Nesâî'nin iddia ettiği gibi zayıf bir ravi olmadığını, ancak huysuzluk ve kibir gibi kusurlarının bulunduğunu söylemektedir. (Mizzî, 1980: I, 348)

b)el-Kasım b. Abdullah b. Mehdî, onun kibirli biri olduğuna yordduğu bir hatırasını şöyle anlatmıştır: “Her Cuma eşiğimi ödünç alır, ona binerek Cuma namazı için mescide giderdi. Bir gün camide Harmele b. Yahya ile birlikte oturuyorduk. Ahmed b. Salih cami kapısında yanımızdan geçti. Bana ve Harmele'ye baktı, ancak selam vermeden geçip gitti. Bunun üzerine Harmele: “*Şuna bakın! Daha dün benim yazı alet edevatımı taşıyordu; şimdi ise selam bile vermeden geçip gidiyor.*” dedi.” (İbn Adîy, 1988: I, 181-182; Mizzi, 1980: I, 348)

c)el-Kasım b. Abdullah b. Mehdî'nin bir başka ifadesine göre Ahmed b. Salih kendisine hadis rivayet etmeyi reddetmiştir. Zira el-Kasım, Harmele'nin meclisine de katılmaktadır. (İbn Adîy, 1988: I, 181)

d)Harmele'den hadis yazan Abdullah b. Muhammed b. Selem el-Makdisî de benzer olayları yaşadığını ifade etmektedir. Hatta o, Ahmed b. Salih'in önünde Harmele'den yazdığı hadisleri yakmış, yine de onu razı edememiştir. (İbn Adîy, 1988: I, 181)

e)İbn Hıbbân, Ahmed b. Salih'ten hadis nakline sıcak bakmayan ve ondan hadis almayan Yahya b. Muhammed en-Neysâbüri'nin bu davranışına neden olarak, Ahmed'in ona karşı kibirli duruşunu göstermektedir.

Bu rivayetlere bakıldığında Ahmed b. Salih'in kibirli ve kendini beğenmiş bir tavır içinde olduğu zannedilebilecektir. Ancak İbn Adiy'in nakline göre bu durumun arka planında, muhtemelen onun Harmele b. Yahya (ö. 144/761) ile yaşadığı bir olay bulunmaktadır. Buna göre Ahmed b. Salih, Abdullah b. Vehb'in hadislerinin yarısını Harmele'nin kitabından yazmış, diğerlerini ise alamamıştır. Kendisinin, bu durumu ifade ederken söylediği; “*Abdullah b. Vehb'in 120.000 hadisi vardı; bazıları onun tamamını bazıları ise yarısını aldı.*” (İbn Adîy, 1988: II, 458) şeklindeki sözleri, onun Harmele b. Yahya'ya yönelik bir kıskançlık içine girdiği, daha sonra da bunun ona karşı soğuk davranmasına neden olduğu söylenebilir. Harmele b. Yahya'nın zayıf bir ravi olduğunu anlamış olması ihtimalinin de onu bu davranışa sevk etmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Belki de bu soğuk davranışın kaynaklara yansımaya bir başka sebebi bulunmaktadır. Dolayısıyla bunu kibir olarak değerlendirmenin pek doğru olmayacağını düşünüyoruz. İbn Hıbbân da bunu kibirlilik olarak değerlendirmemektedir. Ona göre Ahmed'in adalet yönünden kendine güveni, sünnet ve hadisleri iyi bilmesi ve onlar üzerine tefakkuhunun derinliği gibi nedenler, onu hadis rivayetinde titiz davranmaya sevk etmiş, bazıları da bunu kibir olarak algılamıştır. Ona göre bu durum Ahmed için bir kusur değildir. Dolayısıyla onu, sahip olduğu ilmi üstünlük nedeniyle çekememezlik ederek eleştirenlerin bu eleştirileri ona zarar vermeyecektir. (İbn Hıbbân, 1975: VIII, 25) Ebû Davud da onun kibirli olduğu iddiasını kabul etmemektedir. (Mizzî, 1980: I, 348)

Mizzî'nin nakline göre Ahmed b. Salih, İbn Zebâle (Muhammed b. el-Hasan el-Mahzûmî) isimli bir raviden yüz bin hadis yazdığını, hadis uydurucusu olduğunu anlayınca da ondan hadis nakletmeyi bıraktığını ifade etmiştir. (Mizzî, 1980: I, 344) Bu, onun hadis nakli konusunda hassasiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ebû Davud'un söylediğine göre Ahmed b. Salih, İbn Zebâle'den aldığı hadisleri başkalarına nakletmemiştir. Ayrıca bir başka zayıf ravi Selâme b. Ravh'tan da elli bin hadis yazmış, bunlardan -muhtemelen aralarından seçtiği- sadece kırk kadarını başkalarına nakletmiştir. (Mizzî, 1980: I, 345)

Turkish Studies

Ebû Hâtim, bütün bu eleştirilere muhatap olan Ahmed b. Salih'i sika olarak nitelemiş ve ondan Antakya, Mısır ve Dımaşk'ta hadis yazdığını ifade etmiştir. Abdullah b. Numeyr (ö. 234/849); "Fırat'ın ötesine geçersen onun gibisini bulamazsın." sözleriyle onu övmektedir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 56) Buhârî de onu övenler arasındadır; onun sika ve sadûk olduğunu, aleyhine konuşanların geçerli bir delile sahip olmadıklarını ifade etmiştir. (Mizzî, 1980: I, 343) İbn Hacer, onun gerçekten güvenilir bir ravi olduğunu, ayrıca Nesaî'nin eleştirdiği bu hadislerin hiçbirinin *es-Sahih*'te yer almadığını söylemiştir. Ona göre bu durumda onu sadece Nesaî cerh etmiş bulunmaktadır, o da bunu yukarıda zikredilen hasmâne tutumu nedeniyle yapmıştır. (İbn Hacer, 1379: s. 386)

Sonuç olarak, münekkitlerin verdiği bilgilerin tamamı dikkate alındığında, her ne kadar Ahmed b. Salih el-Mısrî yalancılıkla itham edilmiş olsa da, bu ithamın doğru olduğunu söylemek güçtür. Onun aslında yalancılıkla itham edilmediği, Nesaî tarafından mesnetsiz bilgilerle cerh edilmeye çalışıldığı, aslında kendisinin, devrinin güvenilir muhaddis, fakih ve münekkit âlimlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. İsmail b. Ebân

İbn Hacer, Buhârî ravisi olan İsmail b. Ebân (ö. 235/849)'ın güvenilir bir râvî olduğunu; ancak aynı isme sahip ve hadis nakli açısından güvenilmez bir ravi ile karıştırılmış olduğunu söylemektedir. Buhârî râvîsi olan İsmail b. Ebân'ın, el-Varrâk lakabıyla anılan Kûfe'li bir ravi olduğunu ifade eden İbn Hacer, münekkitlerin ekseriyetinin onu sika gördüğünü belirtmiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 390) Gerçekten de, İsmail b. Ebân el-Varrâk, İbn Hanbel tarafından "sika", Ebû Hâtim (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 160-161), İbn Maîn, Ebû Davud ve Nesaî tarafından "leyse bihi be's", Buhârî tarafından da "sadûk" (Mizzî, 1980: III, 9, 15) olarak nitelenmiş; her ne kadar tamamıyla sika derecesinde olmasa da güvenilir olduğu ifade edilmiştir.

Diğer İsmail b. Ebân ise, el-Ğanevî nisbesiyle anılmakta ve hadis rivayetinde yalan söylediği, hadis uydurduğu, dolayısıyla hadisleri terk edilen bir ravi olduğu belirtilmektedir. (İbn Adîy, 1988: I, 308-309; İbnu'l-Cevzi, 1406: I, 107; Zehebî, 1995: I, 211)

Dârekutnî, Buhârî ravisi İsmail'in hadiste kuvvetli biri olmadığını söyleyerek onu cerh etmiştir. İbn Hacer, bu eleştiriye cevap verirken, Dârekutnî'nin, onu aynı ismi taşıyan ve el-Ğanevî nisbesiyle anılan diğer ravi ile karıştırmış olduğu tezini ileri sürmektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 390) Bu iki raviyi karıştırarak Buhârî ravisini yalancılıkla itham edenler bulunmaktadır. İbrahim b. Yakub el-Cûzecânî (ö. 259/872) bu iddiaya; "Hak yoldan sapmıştır, ama hadiste yalancı olmamıştır." (Cûzecânî, 1405: s. 84) cevabını vererek hakkı teslim etmektedir. Bu bilgiyi, ilgili raviyi savunmak için kullanan İbn Hacer, İbn Adiy'den yaptığı nakille onun haktan sapmış olması iddiasını da Şiî eğilimine bağlamaktadır. O, el-Cûzecânî'nin de bu konuda masum olmadığını; onun da Şiîliğin karşısında yer alan Nasıbilîğe mensup olduğunu ifade etmektedir. O, kendisi bid'at sahibi olan birinin, bir başkasını bid'atçı olduğu gerekçesiyle cerh etmesi halinde bu cerhin geçersiz olacağını söylemiştir. Dolayısıyla ona göre Cûzecânî'nin cerhi de geçersizdir. (İbn Hacer, 1379: s. 390; İbn Adîy, 1988: I, 310)

Sonuç olarak, mevcut bilgiler ışığında, bir Buhârî ravisi olan İsmail b. Ebân el-Varrâk'ın güvenilir bir ravi olduğunu; hakkındaki yalancılık iddiasının aynı isimli diğer ravi ile karıştırma sonucunda ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Buhârî'nin, hadislerini naklettiği İsmail b. Ebân'ın adını *es-Sahih*'te künye ve nisbe gibi herhangi bir ilavede bulunmaksızın zikretmekle yetinmiş olmasının bu karışıklığa zemin hazırlamış olabileceğini düşünüyoruz.

3.Kasden Yalan Söylemediği İddia Edilerek Savunulan Raviler

3.1.Sabit b. Muhammed el-Âbid

İbn Hacer'in naklettiğine göre Dârekutnî, Sabit b. Muhammed el-Âbid (ö. 215/830) hakkında, "*Leyse bi kavîyyin/kuvvetli değil*" yorumunu yapmıştır. İbn Adiy ise, onun naklettiği, eleştirilen bazı hadisleri sıraladıktan sonra onu; "*Bana göre o kasten yalan söyleyen biri değil, ancak hata etmiş olabilir.*" (İbn Hacer, 1379: s. 394) sözleriyle savunmakta ve bunu onun âbid ve zâhit şahsiyetine bağlamaktadır. (İbn Adiy, 1988: II, 96) Bu savunu, onun kasıtlı olarak yalan söylemediği, ancak özensizliği nedeniyle yalan yanlış sözleri hadis adı altında nakletmiş olabileceği anlamına gelmektedir. Kendisi hadis uydurmasa bile başkaları tarafından uydurulmuş olan hadisleri dikkatsiz ve özensiz bir şekilde nakletmenin de yalancılara zemin hazırlamaktan başka bir anlamı olmasa gerektir. Ayrıca kaynaklarda, söz konusu ravi hakkında sadece yukarıdaki eleştiriler bulunmamaktadır. İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*'de bir Buhârî ravisi olduğu için onu savunmayı amaçladığından olsa gerek, hakkındaki diğer eleştirilere yer vermemektedir. Ancak bir diğer eseri *Tehzibu't-Tehzib*'de, Dârekutnî'nin sözlerine şunları da ilave etmektedir; "*O zâbit değildi; rivayet ettiği hadislerin çoğunda hata ederd.*" el-Hâkim de, onun zâbit bir ravi olmadığını söylemiştir. (İbn Hacer, 1984: II, 14)

Öte yandan, yine İbn Hacer'in nakline göre Buhârî, kendisinden hadis rivayet etmiş olmasına rağmen onu *ed-Duafâ*' isimli eserinde zikretmiştir. (İbn Hacer, 1984: II, 14) Bu bilgiyi İbn Hacer'den önce gündeme getiren Zehebî (ö.748/1347)'dir. Onun nakline göre Buhârî, Sâbit'in adını zayıf raviler arasında zikrettikten sonra buna gerekçe olarak, onun meçhul bir raviden hadis naklinde bulunmuş olmasını ileri sürmektedir. (Zehebî,1995: I, 366)

İbn Hacer'in, onu savunmada kullandığı yegâne argüman, Buhârî'nin ondan hadis rivayetinde tek kalmamış olduğudur. (İbn Hacer, 1379: s. 394)

Sonuç olarak, bu bilgilere göre Sâbit b. Muhammed, her ne kadar kasıtlı olarak yalan söylememiş olsa da, meçhul ravilere istinaden, Hz. Peygamber'e aidiyeti şüpheli rivayetleri nakledebilen zayıf bir ravidir. Bunu, Buhârî'nin kendisinin de *ed-Duafâ*'sında tasdik etmiş olması oldukça önemlidir.

3.2.Abdullah b. Salih el-Mısırî el-Cuhenî

Abdullah b. Salih el-Mısırî el-Cuhenî (ö. 223/838), Leys b. Sa'd'ın kâtibidir ve Ebû Salih lakabıyla anılmaktadır. İbn Hacer'in kaydettiği kadarıyla o Buhârî'nin bizzat görüştüğü şeyhlere dendir. (İbn Hacer, 1379: s. 413) 86 yaşında vefat etmiştir. (Zehebî, 1992: I, 562.)

İbn Hacer'e göre, aslında o güvenilir bir ravidir. Leys'in torunu Abdulmelik b. Şuayb, Yahya b. Maîn'in onu *sika ve me'mûn*, yani *güvenilir* bulduğunu söylemiştir. Yine onun ifadesine göre Abdullah b. Salih'i hadis ilmine babası teşvik etmiştir. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli (ö. 258/872) de onu: "*Onun hadislerinin güzelliği, beni Saîd b. Ufeyr'den, daha fazla hadis dinlemekten alıkoydu.*" sözleriyle övmektedir. Yine de İbn Hacer, onun eleştiriye uğradığı pek çok noktayı gündeme getirmiştir. Onun aktardığı kadarıyla Abdullah b. Salih'in eleştirildiği noktaları şöyle sıralayabiliriz:

a)Salih Cezera (Ebû Ali Salih b. Muhammed b. Amr Bağdâdî el-Buhârî) (ö. 293/906), "*Her ne kadar İbn Maîn onu tevsik etse de, Ebû Salih benim nazarımda hadiste yalancının biridir.*" diyerek ona ağır bir eleştiride bulunmuştur. (İbn Hacer, 1379: s. 413)

Turkish Studies

b) Ali b. el-Medîni (ö.234/848), “*Onun hadislerini silip attım. Artık ondan hiçbir şey rivayet etmem.*” demiştir. (İbnu'l-Cevzi, 1406: II, 127-128; İbn Hacer, 1379: s. 413)

c) Nesaî ise “*Sika değildir.*” demiştir. (Nesaî, 1369: s. 201; İbnu'l-Cevzi, 1406: II, 127-128; İbn Hacer, 1379: s. 413)

d) İbn Hacer'in de naklettiği üzere Abdullah b. Salih, ömrünün sonlarına doğru bunama nedeniyle hafızası zayıflamış, bundan sonra da munker hadisler nakletmeye başlamıştır. Ahmed b. Hanbel; “*Onun durumu önceleri iyiydi. Lâkin ömrünün sonlarında hafızası fesada uğradı.*” demektedir. Ebû Hâtim'in bu konudaki sözleri şöyledir: “*Ebû Salih'in ömrünün sonlarına doğru tahric ettiği, hadisçilerin de munker saydığı hadisler, gördüğüm kadarıyla Halid b. Nuceyh'in işidir. Ebû Salih onunla arkadaşlık ederdi. Kendisi selim huylu biri idi. Halid ise hadisçilerin kitapları arasına hadis sokuştururdu. Yoksa Ebû Sâlih kizble/yalancılıkla elde edilen uydurma hadisler nakleden biri değil, bilakis salih bir adamdır.*” (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 929-930; İbn Hacer, 1379: s. 413) İbn Hibbân da Ebû Sâlih'in gerçekten salih bir adam olduğu görüşünü yineledikten sonra, onun naklettiği munker hadislerin kaynağının komşusu olduğunu ifade etmekte, ancak isim vermemektedir. Söz konusu komşu, uydurduğu hadisleri Ebû Sâlih'in yazısına benzeterek yazmış, sonra da onun evine atmıştır. Ebû Salih de evinde bulunduğu ve kendi yazısına benzeyen bu hadisleri kendi hadisleri zannederek nakletmiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 413; İbn Hibban. t.y.: II, 40) İbn Adiy, söz konusu uydurma hadislerden hiç söz etmeden onun hadislerinin düzgün olduğunu, kasten yalan söylemediğini; sadece hadislerinin senet ve metinlerinde bazı galatların bulunduğunu ifade etmektedir. (İbn Adîy, 1988: IV, 206-207)

e) Sa'd b. Amr el-Berdeî, Ebû Zur'a (ö.264/877)'ya Ebû Salih'in nasıl biri olduğunu sorduğunda ona gülerek; “*Salihu'l-hadîs.*” cevabını vermiştir. O, “*Ahmed (b. Hanbel)'in ona yüklenmesine/onu eleştirmesine ne dersin?*” dediğinde de “*O, başka şey.*” cevabını vermiştir.

Ahmed b. Hanbel, Leys'in İbn Ebî Zi'b'den aldığı hadislerin problemliliğine işaret etmiştir. Onun verdiği bilgiye göre Leys, İbn Ebî Zi'b'den hadis işitmiş değildir. Ebû Hâtim'in nakline göre İbn Maîn, bu hadislerin İbn Ebî Zi'b'in, kitabet yoluyla Leys'e gönderdiği, Ebû Salih'in de Leys'e okuduğu hadisler olabileceğini iddia etmektedir. (Mizzî, 1980: XV, 102; İbn Hacer, 1379: s. 413)

f) İbn Hacer'in ifadesiyle Buhârî her ne kadar onu salih bir ravi olarak görse de ondan nakilleri, kendisinin sahihlik şartlarını taşımamaktadır. Bu nedenle o Abdullah'tan pek çok hadis nakletmiş olmasına rağmen, sadece birini senediyle nakletmiş, diğerlerini de muallak olarak eserine almıştır. Bu muallak hadislerin tamamı, onun Leys b. Sa'd'dan aldığı hadislerdir. (İbn Hacer. 1379: s. 413) Ebû Bekr el-İsmâîlî (ö. 371/981), Buhârî'nin Ebû Salih'ten bol miktarda naklettiği muallak hadislerin aslında onun ayıbı olduğunu ifade etmiş, sonra da şöyle demiştir: “*Bu ilginç bir durum! Eğer munkatî ise onun rivayetleriyle ihticac ediyor, ancak muttasıl ise ihticac etmiyor.*” İbn Hacer bu eleştiriye; “*Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Buhârî bu eserini hadisleri arasından seçtiği sahih hadislerden oluşturmuştur. Fakat bu hadisler onun en üst seviyedeki sıhhat şartlarını taşıyan hadisler değildir. Bu nedenle o söz konusu hadisleri kitabın asılları olarak nakletmemiştir. Bu, onun yaptıklarından istikra yöntemiyle bilinebilecek bir durumdur.*” (İbn Hacer, 1379: s. 413) sözleriyle cevap vermektedir. Bu yorumla İbn Hacer, Buhârî'yi kendisinin beyan etmediği bir kuralla savunmaya çalışmaktadır. Zira Buhârî *es-Sahîh* isimli eserini sadece sahih hadislerden oluşturduğuna dair bir tasrihe sahiptir. el-İsmâîlî'nin haklı olarak eleştirdiği üzere Buhârî, Abdullah b. Salih'in rivayetlerini senetli olarak nakletmeye değer bulmadığı halde muallak olarak nakletmek suretiyle, eseriyle ilgili kendi sahihlik iddiasıyla ters düştüğü gibi, zayıf ravilerden hadis nakleden biri konumuna da düşmektedir.

Turkish Studies

İbn Hacer, yukarıdaki yorumları naklettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “*Onu eleştiren hadis imamlarının sözlerinden çıkan sonuca göre o, önceleri doğru ve güvenilir bir ravidir. Ancak sonraları bunamış ve rivayetleri karıştırmaya başlamıştır. Bu konuda yapılması gereken, Yahya b. Maîn, Buhârî, Ebû Zur’a ve Ebû Hâtim gibi uzman hadisçilerin ondan naklettiklerine güvenmektir. Onlar, Abdullah’ın sahih hadislerini nakletmişlerdir. Ondan nakilde bulunan diğerlerinin naklettiği hadisler hakkında tavakkuf edilir. Buhârî’nin es-Sahîh’te naklettikleri “haddesenî”, “kâle lî” ve az bir kısmı da sadece “kâle” sigası ile rivayet edilmiştir.*” (İbn Hacer, 1379: s. 413)

İbn Hanbel’in ona ve onun Leys kanalıyla İbn Ebî Zi’b’den naklettiklerine güvenmemesinin bir başka nedeni daha bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim’in, Ahmed b. Hanbel’den konuyla ilgili naklettiği sözler şöyledir: “*Leys kanalıyla İbn Ebî Zi’b’den nakilde bulunan, kâtibi Ebû Sâlih’ten başkasını bilmiyorum. Ebû Sâlih üst kısmı/kapağı yok olmuş bir kutu çıkardı. Bu kutuda (dürc) kimin hadisleri olduğunu da bilmiyordu. Ona İbn Ebî Zi’b’in hadisleri olduğu söylendi. O da “Leys, İbn Ebî Zi’b’den...” diyerek nakletmeye başladı.*” (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 929-930) İbn Hacer bu bilgiyi nakletmemiştir. Onun nakletmediği, Abdullah b. Salih’in aleyhine olan başka bilgiler de bulunmaktadır. Mesela Saîd b. Mansûr, İbn Maîn’in kendisine gelerek “*Leys’in kâtibine sarılsan/ona güvensen iyi olur.*” demiş, o da; “*Ona sarılmam, zira hadisçiler içinde onu en iyi bilen benim.*” şeklinde, ona güvenmediğini ifade eden bir cevap vermiştir. (İbnu’l-Cevzi, 1406: II, 128) Yine Saîd b. Mansur’dan nakledildiğine göre o, Ebû Salih’e, Leys’ten hadis işitip işitmediğini sormuş, o da, “*Sadece Yahya b. Saîd’in kitabını işittim.*” demiştir. Abdullah b. Abdülhakem, Yahya b. Abdullah b. Bukeyr’den nakledilen, Ebû Salih’in, Leys’in yanında fazla bulunmadığı iddiasına, onun seferde ve hazerde her zaman Leys’in yanında bulunduğunu söyleyerek cevap vermektedir. (Mizzî, 1980: XV, 103-104) İbn Hacer’in nakletmediği bir başka yalancılık ithamı da Ahmed b. Sâlih (ö. 248/862)’ten gelmiştir. O, Abdullah b. Sâlih hakkında, “*O, (yalancılıkla) itham edilerek ağır bir şekilde cerh edilmiştir.*” (Mizzî, 1980: XV, 103) diyerek onun yalancılıkla itham edilmiş olduğunu beyan etmektedir.

Bu bilgiler, Ahmed b. Hanbel’in ona neden güvenmediğini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre Ebû Salih’in, Leys b. Sa’d kanalıyla İbn Ebî Zi’b’den naklettiği hadisler, başka ravilerce desteklenmeyen, aslında ne Leys b. Sa’d’a, ne de İbn Ebî Zi’b’e nisbeti sahih olmayan rivayetlerdir. Muhtemelen bunlar, Abdullah b. Salih’e telkin edilmiş rivayetlerdir. Buna göre Abdullah b. Salih yalan yanlış rivayetlerin kendi şeyhlerine nisbet edilerek kendisine telkin edilmesine açık, zabt açısından problemlili bir ravi konumundadır. .

Netice itibarıyla, Abdullah b. Salih’in ihtilata uğramadan önce güvenilir bir ravi olduğu konusundaki şahitlik, yanlı olabilecek iki talebesinden; Ebû Zur’a ve İbn Maîn’den gelmektedir. İbn Maîn’in söz konusu tezkiyesinin de sadece Leys b. Sa’d’ın torunu olan Abdülmelik b. Şuayb’dan gelmiş olmasını da dikkatlerden uzak tutmamak gerektiğini düşünüyoruz. Her ne kadar onun ihtilata uğramadan önceki halinin güvenilir olduğu bazı münekkitlerce kabul edilmekte ise de, kâtibi olduğu Leys b. Sa’d’a ait olduğu söylenen hadisleri bile tartışma konusu olan bir ravinin, önceki halinin de çok güvenilir olmadığı söylenebilir. Ali b. el-Medînî’nin daha önce yazmış olduğu hadisleri de silip attığını söylemesi de bunu desteklemektedir. Ayrıca, yukarıda, kendi uydurduğu hadisleri yazarak Ebû Sâlih’in hadisleri arasına soktuğu iddia edilen İbn Nuceyh’in bir hadis uydurucusu olduğu bilindiği halde, onunla samimiyet kurarak kendi hadislerini tehlikeye atması da bir başka problemdir. İbn Hacer, onun hadislerini Yahya b. Maîn, Buhârî, Ebû Zur’a ve Ebû Hâtim gibi güvenilir ravilerden almanın en doğru yol olduğunu söylemektedir. Ancak İbn Hacer’in yorumlarından, bu münekkit ravilerden en önemlisi olan Buhârî’nin, aslında Abdullah b. Salih’e tam olarak güven duymadığının anlaşıldığını söylemeliyiz.

Turkish Studies

Son olarak, münekkit değerlendirmeleri de dikkate alınacak olursa, onun her ne kadar hadis uyduruculuğu şeklindeki bir yalancılığın bahsedilmesi doğru olmasa da, yeterince güvenilir bir ravi olmadığı açıktır. Ona yönelik yalancılık ithamları şu iki sebebe dayanıyor görünmektedir: a) Yalan yanlış rivayetlere karşı umursamazlığı ve özensizliği nedeniyle telkine açık olması. b) İhtilata uğradıktan sonra komşusunun, onun rivayetleri arasına sokuşturduğu uydurma rivayetleri fark edememesi. İşte bu iki nedenden dolayı onun naklettiği hadislerin en azından bir bölümünün yalancılık eseri olması nedeniyle, kendisinin bir yalan hadis ravisi olarak değerlendirilmiş olması mümkündür

4. Hatalarının Bulunduğu Ancak Yalancı Olmadıkları Belirtilen Raviler

4.1. el-Hasan b. Mudrik es-Sedûsî

Ebû Davud onu yalancılıkla itham etmiş ve gerekçe olarak Fehd b. Avf (ö. 219/834)'ın hadislerini alıp, kalb ederek Yahya b. Hammâd'dan almış gibi nakletmesini göstermiştir. İbn Hacer, bu ithama karşı raviyi şu sözlerle savunur: “Şayet o tezkibine gerekçe olarak bunu göstermekte ise, bu onun tezkibini gerektirmez. Çünkü Yahya b. Hammâd ile Fehd b. Avf, Ebû Avâne'nin ashabındandır. Dolayısıyla aynı hocanın iki talebesi birbirlerine, bu hocadan işitmiş oldukları hadislerini sormuş olmaları mümkündür. Ayrıca Ebû Zur'a ve Ebû Hâtim gibi iki münekkit ondan hadis naklettikleri halde, hakkında hiçbir cerh ifadesi kullanmadıkları ve Buhârî, Nesaî ve İbn Mâce'nin de ondan hadis naklettikleri halde, nasıl olur da yalancılıkla itham edilir?” Ayrıca İbn Hacer, Buhârî'nin ondan rivayet ettiği hadislerin az olduğunu; başkalarının da bu rivayetlerde ortak olduğunu/tek kalmamış olduğunu söyleyerek onu savunmaktadır. (İbn Hacer, 1379: s. 397)

İbn Hacer'in bu savunmasını yeterli gören birinin, Ebû Davud'un onu haksız yere yalancılıkla itham etmiş olduğu düşüncesine kapılması mümkündür. Fakat diğer kaynaklara bakıldığında, İbn Hacer'in amacının haksız ve hatalı bir değerlendirmeyi düzeltmek değil, Buhârî'yi temize çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, Zehebî'nin, “*mechûl*”; Ukaylî'nin “*munkeru'l-hadis*” dediği el-Fadl b. Selâm isimli ravi'nin hadislerini sadece el-Hasan b. Mudrik'in nakletmiş olduğunu görmekteyiz. (Zehebî, 1995: III, 252) Diğer taraftan, el-Hasan'ın, Yahyâ b. Hammâd'a telkinlerini ya da Fehd b. Avf'dan aldığı hadislerin senetlerinde Fehd yerine Yahya b. Hammad'ı yerleştirmesini, İbn Hacer'in iddia ettiği, aynı hocanın iki talebesinin bu hocadan aldıkları hadisleri müzakeresi olarak değerlendirmek, pek de masum görünmemektedir. Zira Fehd b. Avf yalancılıkla itham edilmiştir. (İbnu'l-Cevzi, 1406: III, 11; Zehebî, t.y.: II, 516) Tespitlerimize göre onun Buhârî'deki hadislerinin neredeyse tamamı Yahyâ b. Hammâd'a dayandırılmıştır. Bu hadislerin Fehd'den alınan hadislerden olup olmadıklarına dair kesin bir delil de bulunmamaktadır. Zehebî'nin naklettiği kadarıyla Muslim ve el-Fellâs, bu raviden hadis nakletmeye yanaşmamışlardır. Ebû Zur'a da ona, iki hadis çaldığı şeklinde bir başka ithamda bulunmaktadır. (Zehebî, 1995: III, 366)

Sonuç olarak, bu ravinin kendisi her ne kadar yalancılıkla itham edilememiş olsa da, onun yalancılıkla itham edilen ravilerden hadis nakletmiş ve hadis müzakeresinde onlara güvenmiş olması kanaatimizce onun için önemli bir kusurdur.

4.2. Saîd b. Yahya b. Salih el-Lahmî

İbn Hacer'in verdiği bilgilere göre Ebû Hatim'in, “mahalluhu's-sıdk”, İbn Hıbbân'ın da “*mustakîmu'l-hadîs*” yorumunu yaparak ta'dîl ettikleri ravi hakkında Duhaym; “*Bana göre o, yalancılıkla itham edilecek bir ravi değildir.*” der. Öte yandan bu bilgiler arasında Dârekutnî'nin, onun hakkında güvenilir bir ravi olmadığı hükmü verilmesine neden olabilecek “*leyse bi zâk*” (o kadar da değerli değil. Bu ifadenin kullanıldığı ravilerin rivayetleri hüccet kabul edilmez. (Koçyiğit, 1985; s. 205)) şeklindeki yorumu da bulunmaktadır.

Duhaym'ın yorumu, burada ta'dil amacıyla nakledilmiş görünmektedir. Ancak bu yorumda söz konusu ravinin tamamıyla sika görülmediği; onun en az bir ya da birkaç münekkit tarafından yalancılıkla itham edilmiş olduğu îmâ edilmektedir. Yoksa bu, sika bir ravi için kullanılması âdet olan bir değerlendirme tarzı değildir. Dârekutnî'nin yorumu ise, onun mecruh bir ravi olduğu gerçeğini göz önüne seren bir başka delil olarak değerlendirilebilir. Ayrıca o, el-Hasan b. Umâra gibi yalancı/metruk ravilerden hadis almıştır. (Mizzî, 1980: XI, 107)

İbn Hacer, onun yalancı ravilerden hadis aldığı bilgisine hiç yer vermemekte; Buhârî'de sadece bir hadisinin bulunduğunu, onun da aynı eserde mutâbînin olduğunu söyleyerek, söz konusu cerhlerine değinmemektedir. (Mizzî, 1980: XI, 107; İbn Hacer, 1379: s. 406-407)

Bu bilgiler doğrultusunda Saîd b. Yahya'nın yalancı bir ravi olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir. Onun yalancı ve metruk ravilerden alarak naklettiği hadisler nedeniyle, kendisinin de yalancı olduğu şeklinde yanlış bir hüküm verilmiş olma ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, gerek Dârekutnî'nin, gerekse Mizzî'nin yorumları doğrultusunda onun -ki bu değerlendirmeleri yok saymak mümkün değildir.- "*dikkatsiz, özensiz ve zayıf bir ravi*" olduğu şeklindeki bir değerlendirme daha doğru olacaktır.

4.3. Muallâ b. Mansûr er-Râzî

Muallâ b. Mansûr er-Râzî (ö. 211/826), Re'y ehlinden olduğu ve re'ye uygun düşen hadisler rivayet ettiği gerekçesiyle İbn Hanbel tarafından eleştirilmiştir. İbn Hacer, onun Bağdat'ta ikamet ettiği ve Buhârî ile görüştüğü bilgisini vermektedir. Yine onun naklettiği bilgilere göre Muallâ; İbn Maîn, el-Iclî, Yakub b. Şeybe ve İbn Sa'd tarafından sika görülmüştür. İbn Adiy, hakkında; "*Umarım onda bir beis yoktur. Zira hadislerinde bir tane bile munker görmedim.*" diyerek, onun zayıf bir ravi olmadığını anlatmak istemiştir. İbn Hacer'e göre onu sadece Ahmed b. Hanbel'in cerh etmiştir. İbn Hanbel'ib cerh nedeni ise onun re'ye uygun düşen hadisler nakletmesidir. Kendisi işte bu yüzden ve hata ettiği gerekçesiyle ondan hadis yazmadığını tasrîh etmiştir. Ebû Hâtim'in naklinde de, İbn Hanbel'e ondan hadis yazmamasının sebebi sorulduğunda, onun sözleşmeleri yazdığını söylemiş, böyle birinin yalan söylemekten uzak kalamayacağını iddia etmiştir. İbn Sa'd, onu güvenilir kabul etmekle birlikte Ashabu'l-Hadis'in onda ihtilaf ettiğini belirtmektedir. (İbn Sa'd. t.y.: VII, 341; İbn Hacer, 1379: s. 444)

Bu yorumlara bakıldığında İbn Hanbel'in onu yalancılıkla suçlamasının tek nedeninin, ehl-i re'ye mensubiyeti olduğu anlaşılmaktadır. İbn Sa'd'ın sözlerindeki onun aleyhine olabilecek iddia da aynı gerekçeye dayanıyor olmalıdır. İbn Hanbel'in onu yalancı saymak için ileri sürdüğü iddia gerçekten mevhum bir iddiadır. Zira "*Muallâ bu işinde yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmiş olabileceğinden, hadis naklinde de yalan söyleme ihtimali bulunmaktadır.*" şeklinde anlaşılabilir olan bu iddianın kabul edilebilir bir tarafı bulunmamaktadır.

Yukarıda İbn Hacer'in ifadelerinde de görüldüğü üzere Muallâ, pek çok münekkiten iyi not almıştır. Iclî, İbn Hacer'in naklinin haricinde onun Ehl-i Sünnet'ten olduğunu, çok asil bir kişiliğe sahip olduğunu; kendisine kadılık teklif edildiği halde kabul etmediğini ifade etmektedir. (Iclî, 1985: II, 289) İbn Hıbbân ise, Ehl-i Re'y'den, Ebû Yusuf'un ashabından olduğunu ve musannef bir eserinin bulunduğunu (İbn Hıbbân, 1975: IX, 182); Ebû Hâtim de onun Ehl-i Re'y'den, hadiste sadûk bir ravi olduğunu (İbn Ebî Hâtim, 1952: VIII, 334) söylemektedirler. Ebû Zur'a (ö.264/877), İbn Hanbel'in Muallâ'ya yönelik bu ölçüsüz eleştirisinin temelinde yatan saik için başka bir açıklama getirmektedir: "*Duyduğum kadarıyla onun kalbinde Muallâ b. Mansûr'un sahip olduğu, kendisinin de ihtiyaç duyduğu hadisler nedeniyle bir çekememezlik, hazımsızlık bulunmaktaydı. Yoksa Muallâ ilim talibi olup, bu amaçla seyahatlere çıkması ve pek çok sıkıntılara katlanması yönüyle Ehl-i İlm'e en çok benzeyen kimseydi.* -Mizzî'nin naklinde Ebû Zur'a bu sözlerle şunları da ilave etmiştir: "*Ahmed, bu duruma tahammül etti ve ondan bir harf bile almadı.*" (Mizzî, 1980: XXVIII, 294) - Ali

Turkish Studies

b. el-Medîni, Ebû Hayseme ve Ahmed b. Hanbel'in tüm arkadaşları ondan hadis almışlardı. Muallâ sadûk idi." İbn Hacer, bir başka eserinde Ahmed'in onun hakkında İmam Muhammed ve İmam Yusuf'un ashabının büyüklerinden ve hadis rivayetinde en güvenilirlerinden olduğunu söylediğini nakletmektedir. (İbn Hacer, 1984: X, 216) Buradaki Ahmed, Mizzî'nin verdiği bilgilerden anladığımız kadarıyla Ahmed b. Kâmil el-Kâdî'dir. (Mizzî, 1980: XXVIII, 296)

Sonuç olarak, bu bilgilere göre, İbn Hacer'in onu savunması güçlü olmasa da, Muallâ b. Mansur güvenilir bir ravidir. İbn Hanbel'in onu yalancı saymasının temelinde Re'y Ehli'ne olan tepkili tutumunun yattığını söyleyebiliriz.

4.4.İkrime b. Abdullah el-Berberî

Aslen Mağribli bir Berberî olan, "İbn Abbas'ın mevlası İkrime" şeklinde meşhur olan İkrime b. Abdullah (ö.106/724), Basralı Husayn b. Ebi'I-Hurr el-Anberî'nin kölesi olduğu; Husayn'ın onu, Basra valisi olarak atandığı sırada İbn Abbas'a hediye ettiği nakledilmiştir. (Mizzî, 1980: XX, 264-265) İkrime, muhtemelen 21/642 yılında doğmuş, 105/723, 106/724 veya 107/725 yılında Medine'de vefat etmiştir. (Altıkulaç, 2000: s. 40) Hz. Ali, İbn Abbas'ı Basra valiliğine 39/659 yılında tayin ettiğine (Çakan ve Eroğlu, 1988: s. 77) göre İkrime, İbn Abbas'a köle olarak hediye edildiğinde 18 yaşlarında bir genç olmalıdır. 39/659 yılından İbn Abbas'ın vefat ettiği 68/687-688 yılına kadar onun yanında kalmıştır. Her ne kadar kendisinin, İbn Abbas'ın yanında kırk yıl ilim öğrenmek için çalıştığını ifade ettiği söylene de, bu tarihlere göre İkrime, 29-30 yıl kadar onun yanında kalmıştır.

İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*'de savunusunu yaptığı 461 Buhârî ravisi içinde en fazla yeri İkrime'ye ayırmıştır. Zira Buhârî'nin *es-Sahih*'inde, İkrime'nin ravi olarak yer aldığı 180'in üzerinde rivayet bulunmaktadır.

İkrime'ye yönelik olarak İbn Hacer'in naklettiği eleştiriler, üç temel noktada toplanabilir; *yalancılık*, *Haricî görüşlere sahip olmak* ve *devlet yöneticilerinden ikram almak*. İbn Hacer, bu eleştiri noktalarının tamamında eleştiricilerin haksız olduğunu belirttikten sonra söz konusu eleştirilere yer vermekte ve bunlara karşı İkrime'yi savunmaktadır. Biz, burada söz konusu eleştiri ve savunuları maddeler halinde inceleyeceğiz.

4.4.1.Yalancılık

İbn Hacer'in, İkrime'ye yönelik yalancılık iddiaları konusunda verdiği bilgiler, diğer ravilere nazaran oldukça geniştir. Bu nedenle söz konusu iddiaları sınıflandırarak sunmanın konuyu daha anlaşılır kılacağını düşünüyoruz.

4.4.1.1.İkrime'nin Yaşadığı Dönemde Yalancılıkla İtham Edilmesiyle İlgili Değerlendirmeler

a)Bu konuya ilk örnek, ondan hadis nakleden önemli ravilerden Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî (ö.131/748)'nin şu sözleridir: "*İkrime; "Şu, beni yalancılıkla suçlayanları görüyor musun? Yüzüme karşı da yalanlasalar ya!" dedi. Yani yüzüne karşı da söyleseler, onların cevabını verecek ve bunu söyleyenleri ortaya çıkaracaktı.*" Haberi nakleden Suleyman b. Harb bu durumu şöyle yorumlamaktadır: "*Bu onların bir delil olmaksızın İkrime'yi yalancılıkla suçladıkları anlamına gelmektedir.*" (İbn Hacer, 1379: s. 428)

b)Yine, yaşadığı dönem içinde onun yalancılıkla itham edilmiş olduğunu ifade eden, Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811)'in naklettiği bir diyalog şöyledir: Osman b. Hakîm'den: "*Ebû Ümâme b. Sehl b. Hanîf'in yanında oturuyordum. İkrime geldi ve "Ebû Ümâme, Allah için söyle! İbn Abbâs, "İkrime'yi tasdik edin, o bana yalan isnad etmez." demedi mi? Ebû Ümâme: "Evet" dedi.*" (İbn Hacer, 1379: s. 428)

Turkish Studies

c)Şu nakilde verilen bilgiler, onun bazı rivayetlerinin kendi döneminde kabul görmediği, şüpheyle bakıldığı, kendisinin de bunun farkında olduğu şeklinde anlamaya müsait görünmektedir. *Habîb b. Ebî Sâbit'in bildirdiğine göre İkrime, Atâ ve Saîd b. Cubeyr'e uğrayarak onlara hadis nakletti. Ayağa kalkınca onlara: "Rivayet ettiklerinden munker gördüğünüz/reddettiğiniz bir şey var mı? dedim. "Hayır." dediler.* (İbn Hacer, 1379: s. 428)

Bu ifadelerden, her ne kadar zımnen onun yalancılıkla itham edilmiş olduğu anlaşılırsa da, bunlarda açıkça bir yalancılık ithamı bulunmamaktadır. Ancak, hakkındaki ithamlar bunlarla sınırlı değildir. Onun doğrudan yalancılıkla itham edildiği rivayetlerin sayısı oldukça fazladır. Bu nedenle aşağıda bu ithamı içeren nakiller maddeler halinde ele alınarak değerlendirilecektir.

4.4.1.2.İbn Abbâs'ın Adını Kullanarak Yalancılık Eseri Bilgiler Naklettiğine Dair Değerlendirmeler

a)Bu konudaki ilk rivayet İbn Omer'e dayandırılmaktadır. O kölesi Nafi'i; "*İkrime'nin İbn Abbas'a yaptığı gibi sen de benim adımı kullanarak yalan söyleme!*" diyerek uyarmıştır. İbn Hacer, bu sözlerin İbrahim b. Sa'd b. İbrahim (ö. 183/799)'in, babasından naklen Saîd b. el-Museyyeb (ö. 94/713) tarafından kölesi Burd'e söylendiği şeklindeki bir başka rivayete daha işaret etmektedir. O, ayrıca bunu desteklemek amacıyla İshak b. İsa b. et-Tabbâ'a atfedilen şu sözlere yer vermektedir: "*Mâlik'e; "İbn Omer'in Nâfi'e; İkrime'nin İbn Abbâs'a yaptığı gibi benim adıma yalan söyleme, dediğini duydun mu?" diye sordum. O, "Hayır, fakat haber aldığımıza göre bunu Saîd b. el-Museyyeb, mevlası Burd'e söyledi." dedi.*" (İbn Hacer, 1379: s. 426)

b)Cerîr b. Abdulhamîd kanalıyla gelen ikinci rivayette Yezîd b. Ebî Ziyâd şöyle demektedir: "*Ali b. Abdullah b. Abbâs'ı ziyaret ettiğimde, İkrime yanında bağlı duruyordu. "Niçin yaptın bunu?" diye sordum. "Babamın adını kullanarak yalan söylüyor." dedi.* (İbn Hacer, 1379: s. 426)

c)el-Kâsım b. Mean b. Abdurrahman babası kanalıyla dedesi Abdurrahman'dan şu bilgiyi nakletmektedir: "*İkrime bir hadis rivayet ederek; "İbn Abbâs'tan duydum, şöyle şöyle dedi." diye hadis naklediyordu. Ben; "Delikanlı! Şu yazı malzemelerini getir." deyince; "Hoşuna mı gitti?" diye sordu. "Evet" dedim. "Onu yazmak mı istiyorsun?" dedi. Ben de, "Evet" dedim. Sonra o: "Ben onu kendi reyim ile söylemişim." dedi.*"

d)Atâ' el-Horasânî (ö. 135/752), Saîd b. el-Museyyeb'e; "*İkrime Rasûlullah'ın Meymûne ile ihramlı iken nikâhlandığını söylüyor. Ne dersin?" diye sormuş, O da; "O iki şerli yalan söylemiş."* diye cevap vermiştir.

e)Abdulkerim el-Cezerî, Saîd b. el-Museyyeb'e; "*İkrime arazi kiralamayı kerih görüyor, ne dersin?" diye sorunca o, "Yalan söylüyor. İbn Abbâs'tan işittim. Diyordu ki: "Sizin yaptığınız güzel davranışlardan biri de boş araziyi kiralamanızdır." demiştir.*

f)Fıtr b. Halife, Atâ'ya; "*İkrime, mest üzerine mesh konusunda Kitap öne geçmiştir." diyor. Ne dersin?" Dedim. O; "Yalan söylüyor, ben İbn Abbâs'tan işittim o; "Ben mest üzerine mesh ediyorum. Tuvaletten çıkmış olsam bile..." diyordu." demiştir.*

g)A'meş (ö. 148/765), İbrahim'den naklen şöyle demiştir: "*İkrime'ye ulaştım ve "البطشة الكبرى" (44/Duhan 16)'nın ne anlama geldiğini sordum. "Kıyamet günü." dedi. Ona, "Abdullah b. Mes'ud, onun "Bedir Günü" olduğunu söyledi." dedim. Sonradan duydum ki, o da "Bedir Günü" demeye başlamış." (İbn Hacer, 1379: s. 426)*

4.4.1.3. Ayrıntıya Girmeden Sadece Onun Yalancı Olduğunu İfade Eden Değerlendirmeler

a) Muhammed b. Sîrin'e İkrime sorulduğunda; "*Onun Cennet'e girmesi beni üzmez, fakat o yalancıydı.*" diyerek İkrime'yi yalancılıkla itham etmiştir.

b) Vehb b. Halid'den gelen bir rivayete göre Yahya b. Saîd el-Ensârî onu yalancılıkla itham etmiştir.

c) Osman b. Murre: el-Kâsım (b. Muhammed)'e "*İkrime böyle böyle diyor.*" dedim. "*Yeğenim, İkrime yalancıdır; sabah bir hadisi nakleder, akşam ona muhalefet eder.*" dedi.

İbn Hacer, İkrime hakkındaki yalancılık ithamlarını böylece sıraladıktan sonra, bütün bu ithamları hafife alan bir giriş yaparak onlara karşı İkrime'yi savunmaya başlar. O şöyle der: "*İşte, imamlardan nakledilenlerin hepsi bu. Onun tezkibi konusunda söylenenler açık ve anlaşılır değil. İnşaalâh bunları açıklayacağız; gerekçelerini ortaya çıkaracağız. Görülecek ki onlardan hiçbiri İkrime'nin hadisini cerh etmeye yetecek güçte değildir.*" (İbn Hacer, 1379: s. 426) Bu sözlerin ardından söz konusu iddiaları tek tek cevaplamaya çalışmaktadır.

İbn Hacer ilk olarak, İbn Omer'e atfedilen sözlerin, ona nisbetinin kesin olmadığını iddia etmektedir. Çünkü bu rivayeti ona isnad eden ravi olan Yahya (b. Muslim) el-Bukkâ' (ö. 130/747), hadisleri terk edilmeyi hak eden biridir. O, söz konusu ravinin İkrime hakkındaki cerh ifadelerinin geçersizliğini, İbn Hibbân'ın; "*Adil bir ravinin, mecrûh birinin sözüyle cerhi muhaldir.*" sözleriyle desteklemektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 427) Bu arada belirtmemiz gerekir ki Yahya el-Bukkâ, sadece İbn Hibbân'ın değil, münekkitlerin çoğunluğu nazarında güvenilir bir ravidir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: IX, 186; İbn Hibban, t.y.: III, 110; İbnu'l-Cevzi, 1406: III, 193, 203) Dolayısıyla bu rivayetin İbn Omer/Nafî isimleri yönüyle sağlıklı olmadığı söylenebilir. Ancak yukarıda da geçtiği üzere bu sözlerin Saîd b. el-Museyyeb tarafından kölesi Burd'e söylendiği bilgisi, öncekini reddedenler tarafından dile getirilmekte ve bu bilgi yalanlanmamaktadır. Her iki rivayette de değişmeyen şey "*İkrime'nin İbn Abbas'a yaptığı gibi sen de benim adıma yalan söyleme.*" uyarısıdır. Yani her iki rivayette de İkrime, İbn Abbas'tan nakillerinde yalancılıkla itham edilmektedir. İbn Hacer'in, önceki rivayetin uydurma olduğunu ispatlaması yalancılık ithamının uydurma olduğunu tespit anlamına gelmemektedir.

Yine de İbn Hacer, Yahya el-Bukkâ'nın bu iddiasının doğru olması ihtimalini de göz önünde bulundurarak İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/922)'nin şu savunusunu nakletmeyi ihmal etmemiştir: "*Bu sözün İbn Ömer'e nisbeti kesin ise, onun bu sözleri sarf etmesinin farklı nedenleri bulunabilir. Bu durumda söz konusu cerh, İkrime'nin tüm rivayetlerini kapsamaz; mümkündür ki, pek çok meseleden sadece birinde, bir yalanından dolayı onun rivayetini kabul etmemiştir.*" İbn Hacer bu yoruma tamamen katılmakta, İkrime'nin, İbn Abbâs'tan naklettiği fakat eleştirilmiş olan bir örnek olarak da "*Sarf*" ile ilgili rivayeti ileri sürmektedir. Bu rivayetin İbn Abbâs'tan nakledilen versiyonu munker sayılmıştır. Ancak aynı rivayet İbn Hacer'e göre İbn Omer'den sika raviler kanalıyla nakledilmiştir. Sonuçta rivayet sahihtir. Yani ravinin rivayeti sika raviler kanalıyla da nakledilerek desteklenmişse, o ravi söz konusu rivayet nedeniyle eleştiriye tabi tutulmamalıdır. İbn Cerîr et-Taberî de, bu ve benzeri rivayetleri delil göstererek ilgili ravi hakkındaki bir cerhin, onun tüm rivayetlerini mecrûh hale getiremeyeceğini söylemiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 427) Elbette ki bir rivayetin yalan haberdan oluştuğu anlaşılan bir ravinin, tüm rivayetlerinin de yalan ve uydurma sayılması gerekmez. Ancak bir ravinin bir rivayetin yalan olduğunun ortaya çıkması, onun özellikle rivayetinde tek kaldığı rivayetlerinin şüpheli hale gelmesine neden olmaktadır. Burada Taberî ve İbn Hacer'in, bu noktayı gözden kaçırdıklarını düşünüyoruz.

Diğer taraftan İbn Hacer, İkrime hakkındaki yalancılık iddialarında bulunan “كذب/yalan” kavramını tamamıyla “خطأ/hata” kavramına tahvil etme eğilimindedir. O konuyla ilgili olarak şu bilgileri nakletmektedir: “İbn Hıbbân der ki: “Ehl-i Hicaz (كذب) kelimesini (خطأ) anlamında kullanır.” O bunu *Kitabu’s-Sikât*’ta, yukarıda adı geçen Burd’ün hal tercemesinde söylemiştir.” (İbn Hıbbân. 1975: VI, 114) *Ebû Muhammed*, “*Vitr vaciptir.*” dediğinde, *Ubâde b. es-Sâmit’in* onu “*Yalan söyledi.*” sözleriyle karşılaşması bu durumu teyid etmektedir. Zira *Ebû Muhammed* bu sözleri rivayet ederek değil, içtihat ederek söylemiştir. Müctehit için ise “*Yalan söyledi.*” denmez, “*Hata etti.*” denir. *İbn Abdilberr* de bu konuda pek çok örnek vermiştir.” (İbn Hacer, 1379: s. 427)

İbn Hacer, Saîd b. el-Museyyeb’in, kölesi Burd’e ettiği tenbihteki, İkrime’nin yalancılıkla ithamı meselesini de aynı yöntemi kullanarak; İbn Cerir et-Taberî’nin şu sözleriyle bertaraf etmeye çalışmaktadır: “*Ondan nakledilen bu sözlerin, İbn Omer’den nakledilenin bir benzeri olması uzak bir durum değildir.*” *Ben de diyorum ki; “Evet öyledir; onun dediği gibidir. Böylece Atâ el-Horasânî’nin, Hz. Peygamber’in Meymune ile ihramlı iken nikâhlanması hikâyesindeki durumda da İkrime’ye zulmedildiği ortaya çıkmış oldu. Zira bu, sadece ondan değil, yine İbn Abbas’a isnaden pek çok ravi tarafından nakledilmiştir. Atâ ve Saîd b. Cubeyr rivayetleri de bunun bir benzeridir. Bunlar İbn Hıbbân’dan da nakledildiği üzere “kizb” kelimesinin, “hata” yerine kullanıldığı iddiasını güçlendirmektedir.*” (İbn Hacer, 1379: s. 426)

Taberî, İbn Hacer vb. âlimlerin, İkrime’yi eleştirenlerin kullandığı “kizb” kelimesini “hata” kelimesi anlamında kullanılmış olduğunu iddia etmelerinin, ona yönelik yalancılık iddialarını bertaraf etme amacına matuf olduğu anlaşılmaktadır. Zira “kizb” kelimesinin kullanım alanlarından biri, her ne kadar “hata” olsa da asıl anlam yalancılık üzerine yoğunlaşmıştır. (İbn Manzur, t.y. I, 708; Suyûtî, t.y. I, 306) Onun bir cümlede “hata” anlamında kullanılmış olduğunun söylenebilmesi için geçerli bir karinenin de sunulması gerekmektedir. Ancak “*İkrime’nin İbn Abbas’a yaptığı gibi sen de benim adıma yalan söyleme.*” ifadesinde “yalan söyleme” ifadesi yerine “hata etme” ifadesinin konulabilmesi için hiçbir karine bulunmamaktadır. Zira hata, bilerek yapılan bir duruma değil hafıza zayıflığı, dikkatsizlik, önemsememe gibi bazı eksiklik ve aksaklıklar sonucu ortaya çıkan durumlara işaret etmektedir. Bu durumları engellemek amacıyla yapılacak olan bir tenbih, dikkatli olmaya yönelik olacaktır. Netice itibarıyla Taberî ve İbn Hacer gibi âlimlerin bu değerlendirmeleri tutarlı görünmemektedir.

İbn Hacer, İbn Abbas’ın oğlu Ali’nin onu tekzip ettiği iddiası ile ilgili olarak İkrime’yi şu sözlerle savunmaktadır: “*Yezîd b. Ebî Ziyâd’ın, Ali b. Abdullah b. Abbâs’tan onun tekzibi konusundaki rivayetine gelince; İbn Hıbbân, onu Yezîd’in zayıflığı nedeniyle reddetmiş ve onun nakli ile ihticac edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu da onun dediği gibidir.*” (İbn Hacer, 1379: s. 427)

İbn Hacer, Yezîd’in bu rivayetini reddetme gerekçesi olarak bir başka bilgiyi daha kullanmaktadır. Buna göre söz konusu rivayette Ali b. Abdullah’ın İkrime’yi bağlamasına ve onu yalancılıkla itham etmesine şahit olan kişi aslında Yezîd b. Ebî Ziyâd değil, Abdullah b. el-Haris’tir. (İbn Hacer. 1379: s. 426) Bu rivayete göre Abdullah b. el-Haris, Ali b. Abdullah’ın yanına geldiğinde İkrime’nin kapının yanında bağlı olarak durduğunu görmüş ve Ali’ye; “Allah’tan korkmuyor musun?” diyerek ona çıkmıştır. Ali ise ona; “Bu habîs babamın (adını kullanarak) yalan (rivayetler naklediyor.)” cevabını vermiştir. (Ukaylî, 1984, III, 373) Yani İbn Hacer’e göre ilgili rivayetin Yezîd kanalıyla gelen versiyonu problemlidir ve kabul edilemez. O, Yezîd’in naklini reddederek onu devreden çıkarmıştır. Ancak, Abdullah b. el-Haris’in bu rivayeti ile ilgili hiçbir yorum yapmayarak, onu yok saymış görünmektedir. Neticede İbn Omer’in kölesi Nâfi’ temize çıkmış, ancak İkrime’yi yalancılıkla suçlayan rivayet ortadan kalkmamış, aksine perçinlenmiştir. Zira Abdullah b. el-Haris b. Nevfel (ö. 84/703), İbn Maîn ve Ebû Zur’a tarafından sika görülen, Tâbiîn’den Medineli bir ravidir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: V, 30-31) Üstelik Yezîd b. Ebî Ziyad, Abdullah b. el-Haris’in kölesidir. (Mizzî, 1980: XIV, 398) Yani Yezîd’in, efendisinden işittiği bu olayı, onun adını anmadan nakletmiş

Turkish Studies

olma ihtimali, tamamen dışlanabilecek bir ihtimal de değildir. Sonuç olarak, aynı hâdise hem Abdullah b. el-Haris, hem de kölesi Yezîd kanalıyla nakledilmiş görünmektedir. Bu durumda İbn Hacer'in, Ali b. Abdullah tarafından babasının adını kullanarak yalan yanlış rivayetler yaydığı gerekçesiyle İkrime'yi yalancılıkla itham ettiği iddiasını bertaraf edebildiğini söylemek oldukça güç görünmektedir.

İbn Hacer, İbn Sîrîn'in sadece mezhebî görüşü nedeniyle İkrime'yi cerh etmiş olduğunu iddia ederek konuyu geçiştirmektedir. Hâlbuki İbn Sîrîn'in iddiasında, onu mezhebî görüşünden ötürü cerh ettiğine dair bir alâmet bulunmamaktadır. Ayrıca o, Halid el-Hazzâ'dan; "*Muhammed b. Sîrîn'in İbn Abbâs'a isnaden yaptığı nakillerin tamamı, İkrime'den aldıklarıdır. Fakat o İkrime'den hoşlanmadığı için rivayetinde onun adını zikretmemiştir.*" (İbn Hacer, 1379: s. 427) şeklindeki bir rivayeti nakletmektedir. İkrime'nin ithamlardan kurtarılması için aleyhindeki tüm iddialar için kesin delil arayan İbn Hacer'in, Muhammed b. Sîrîn'in tedlîs yaptığı anlamına gelen bu rivayeti herhangi bir delil aramaksızın kabul etmesi, onun cerh ta'dildeki yanlış tutumunun bir sonucu gibi durmaktadır. Üstelik Buhârî İbn Sîrîn'i vera'ından dolayı öven sözlere yer vermektedir. (Buhârî, t.y.: I, 90)

İbn Hacer, Yahya b. Saîd'in yalancılık ithamını da delilsiz bir şekilde, onun Saîd b. el-Museyyeb'den etkilenmiş olmasına (İbn Hacer, 1379: s. 427) bağlamaktadır.

el-Kasım b. Muhammed'in, kendi cerh sebebini beyan etmiş olduğunu söyleyen İbn Hacer, bunun gerçekte cerh edici olmadığını; zira ilimde mütebahhir olan birinin, iki ya da üç farklı görüşünün bulunmasına mani bir durum olmadığını ifade etmektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 427) O, İbn Abbâs'a istinaden aynı konuda birbirine aykırı başka rivayetlerin de bulunduğunu ifade eden bir başka nakli daha zikretmektedir. Eyyûb es-Sahtiyânî (ö.131/748)'nin kaynağını belirtmediği bu nakil şöyledir: "*İkrime, Saîd b. Cubeyr, Tavus -ve zannediyorum Atâ' da vardı- bir mecliste oturuyorduk. İkrime o zamanlar Ashabu'l-Hadis'ten idi. Sanki başları üzerinde bir kuş varmış gibi (pür dikkat) onu dinliyorlardı. Ona sadece bir meselede Saîd'in muhalif olması hariç, hiç kimse muhalefet etmedi. Eyyûb dedi ki: İbn Abbâs bu iki görüşün her ikisini de söylüyordu.*" (İbn Hacer, 1379: s. 428)

Söz konusu muhalif rivayetlerin her ikisinin de İbn Abbâs'tan geldiğinin kesin olması halinde konunun İkrime açısından herhangi bir olumsuzluk oluşturmayacağını söyleyebiliriz. Ancak bu muhalif rivayetlerin, İkrime'nin kendi düşüncesi olması ya da dikkatsizliği sonucu başka ravilerin rivayetleriyle karıştırılarak, nihayetinde İbn Abbas'a mâl edilmiş olma ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim İbn Hacer'in de aktardığına göre Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman (ö. 117/735), onun birbirine muhalif rivayetler nakletmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: "*İkrime akli kıt biriydi; hadisi iki raviden işitir, kendisine sorulduğunda bir raviden nakleder; aradan biraz zaman geçtikten sonra da diğerinden naklederdi. "Ne yalancı biri!" derlerdi. Hâlbuki o doğru söylerdi.*" (Mizzî, 1980: XX, 277; Zehebî, 1413: V, 19, 27; İbn Hacer, 1379: s. 428) Bu bilgiye göre Ebu'l-Esved onu yalancılıktan berî kılmakta, birbirine muhalif söz konusu rivayetleri farklı ravilerden aldığını, dolayısıyla bunların onun güvenilirliğine zarar vermeyeceğini düşünmektedir. Ancak onu akli kıt biri olarak nitelemesine bakılırsa onun, aynı konuda biri İbn Abbâs'tan, diğeri bir başka raviden olmak üzere iki farklı kişiden naklettiği rivayetlerin her ikisini de farklı zamanlarda İbn Abbas'a isnad ettiği, yani onun söylemediği sözleri dikkatsizlik sonucu ona maletmiş olduğu söylenebilecektir. Bu durumda, söz konusu muhalif rivayetlerle ilgili olarak, İkrime'de yalancılık ithamı şeklindeki adalet probleminin değil, rivayetlerini hıfzında tutma sorunu olduğu şeklinde zabt probleminin bulunduğunu söylemek daha doğru olacaktır. İbn Hacer'in zikretmediği, ancak diğer kaynaklarda yer alan benzer bir muhalefet rivayeti daha bulunmaktadır. Yalancılık ithamını içeren bu rivayette söz konusu edilen muhalefet, İkrime'nin aslında rivayeti İbn Abbas'tan almadığı halde ona isnad etmesinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Ravh b. Ubâde kanalıyla gelen rivayette, Osman b. Murre söz konusu muhalefeti şöyle anlatmaktadır: "*el-Kasım b. Muhammed'e dedim ki: Şu kaplar hakkında ne dersin? İkrime İbn Abbas'tan rivayet ediyor ki, Rasulullah nukayr, dubbâ' ve hantemi*

Turkish Studies

yasaklamış. Dedi ki, “İkrime yalancıdır; sabah bir hadis nakleder, akşam da ona muhalefet eder.” (Mizzî, 1980: XX, 286; Zehebî, 1413: V, 28) Ancak İkrime, bu muhalif rivayetleri bilerek İbn Abbâs’a isnad etmiş ise bu durumda onun yalancı olduğu söylenebilir.

İbn Hacer, İkrime savunusuna şöyle devam etmektedir: “İbrahim’in naklettiği, İkrime’nin, (البطشة الكبرى) ’nin tefsiri konusunda İbn Mes’ûd’dan nakledileni duyduktan sonra vazgeçmiş olmasına gelince; zanna dayanarak hareket ettiğinde, kendisine ondan daha üstün bir bilgi ulaşmış da o, bu bilgiye dayanarak önceki görüşünü terk etmişse, açıktır ki bu İkrime için övünülecek bir durumdur; ta’n edilecek bir durum değil.” (İbn Hacer, 1379: s. 428) Görüldüğü üzere İbn Hacer, rivayeti İkrime’yi tezkiye için kullanmaktadır. Burada ihtilafa neden olan konu, İkrime’nin, ayetin anlamı ile ilgili olarak kişisel görüşü olsaydı, İbn Hacer’in savunusu doğru bir savunusu olarak kabul edilebilirdi. Ancak burada tartışmaya neden olan konu, ilgili âyeti, İkrime’nin değil, İbn Abbâs’ın nasıl yorumladığı konusudur. İkrime’nin burada yalancılıkla itham edilmesine neden olan iddia da, onun İbn Abbâs’ın söylediklerini değiştirmiş olduğu iddiasıdır.

İbn Hacer, el-Kasım b. Mean’ın naklettiği; İkrime’nin önce İbn Abbas’a istinaden naklettiği, dinleyicinin bunu yazmak istemesinin hemen ardından bunun kendi düşüncesi olduğunu beyan etmesi rivayetini de şöyle yorumlamaktadır: “Bu, onun araştırmacı biri olmasına delalet eder. O, müzakere esnasında bir hadis rivayet etmiş, diğeri de yazmak isteyince şüpheye düşmüş ve onu kendi rey ile söylediğini bildirerek (yanlış bilgileri yazmasına engel olmuştur.) Olayı bu (şekilde yorumlamak), zanla hareket edip, İbn Abbas’a taammüden yalan söylemekle suçlayarak ona yüklenmekten evladır.” (İbn Hacer, 1379: s. 428) Elbette ki değil Müslüman bir âlim, hiçbir kimse hakkında sûi zanda bulunmak doğru değildir. Ancak, doğruların ortaya çıkarılmasının hakka daha uygun olduğu da unutulmamalıdır. Burada da söz konusu olan, İkrime’nin, İbn Abbas’a istinaden bir rivayeti nakletmesi üzerine muhatap el-Kasım b. Mean’ın dedesi Abdurrahman’ın yazmak istemesi nedeniyle telaşlanarak onu İbn Abbas’a isnad etmekten vazgeçmesidir. Bu, onun hadis rivayetinde özensizliğinin bir göstergesi sayılabilecek bir örnektir. Burada İkrime açısından takdir edilecek olan durum, hatasından dönebilmiş olmasıdır. Diğer taraftan; “Muhatabı söz konusu rivayeti yazmak istemeseydi yine de bunu itiraf eder miydi?” ya da “Sadece sözlü olarak nakledip geçtiği, başkaları tarafından da ezberlenen benzeri rivayetleri var mıdır?” sorularının cevabı merak konusudur.

İbn Hacer’in nakillerine göre Malik b. Enes, İkrime’yi güvenilir bulmamış onun hadislerini terketmiştir. Onu güvenilir bulmayan bir başka musannıf da Malik’ten etkilenerek onun hadislerinden kaçınan; sadece bir hadisini mutâbi olarak nakleden Muslim’dir. (Bkz. Muslim, t.y.: II, 868) Malik ve Muslim onun hadislerini almaktan niçin uzak durduklarına dair bir açıklamada bulunmamışlardır.

İbn Hacer, Malik’in ona güvenmeme nedeninin kesinlikle yalancılık olabileceğini düşünmez. Ona göre bu güvensizliğin temelinde, bazı seleflerinin de düşündüğü gibi Haricî görüşlere sahip olması bulunmaktadır. (İbn Hacer, 1379: s. 428) O, Malik’in ona güvenmediği iddiasını, İbn Abdilberr’in şu sözleriyle çürütmeye çalışmaktadır: “...Zannettiler ki, Malik onun adını Muvatta’dan düşürdü. Bilmiyorum, bu bilginin sıhhati nedir? Çünkü hacc konusunda onun adını açıkça zikretmiş, menasik konusunda da, tâbi’nin en iyilerinden olmasına rağmen Atâ’yı terkederek İbn Abbas’ın (İkrime’den gelen) rivayetini almıştır.” (İbn Hacer, 1379: s. 429-430)

Malik’in, el-Muvatta’ında İkrime’nin bir rivayetine yer verdiği doğrudur. Ancak İbn Abdilberr’in iddiasında olduğu gibi Malik bunu gönül rahatlığıyla almış da görünmemektedir. Zira Malik, İkrime’nin senedinde yer aldığı bu tek rivayeti; “Bu rivayeti o sadece İbn Abbâs’tan almış olabilir.” kaydıyla, kendine göre bir güvenilirlik testinden geçirerek nakletmiş, hemen ardından rivayeti başka bir kanaldan da naklederek, bu konuda tek başına ona güvenmediğini göstermiştir. (Malik, 2004: III, 564) Yahya b. Maîn’in ifadesine göre Malik, İkrime’den hadis nakleden Davud b.

Turkish Studies

Husayn'dan rivayette bulunmayı hoş bulmuyordu. (İbn Maîn, 1979: III, 194) Ali b. el-Medîni'ye göre, İmam Malik, Davud'un İkrime rivayetleri dışındaki nakillerini almıştır. Zira Malik, Davud'un İkrime'den rivayetini "*munkeru'l-hadis*" olarak nitelmektedir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: III, 409)

İbn Hacer, Mâlik'in İkrime'den hadis almamasının gerekçesi olarak iki nakil daha sunmaktadır: Birinci nakil şöyledir: İbrahim b. el-Munzir, Mean b. Îsâ ve diğer bazı kimselerden şu bilgiyi nakletmiştir: "*Malik, İkrime'yi sika görmüyordu ve ondan hadis alınmasını yasaklıyordu.*" Bu konuda naklettiği diğer rivayet de şudur: er-Rabî'in aktardığına göre eş-Şâfiî, Malik'in İkrime hakkında kötü bir rey'e sahip olduğunu söylüyordu; diyordu ki, "*Hiçbir kimsenin İkrime'nin hadisini kabul etmesini hoş bulmuyorum.*" (İbn Hacer, 1379: s. 426)

Bu nakillerde Malik'in, İkrime'yi neden güvenilir bulduğu ve ondan hadis naklini neden hoş görmediği konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İbn Hacer'in de naklettiği ve savunduğu üzere, İbn Maîn (İbn Hacer, 1379: s. 426) ve Ebû Hatim (İbn Hacer, 1379: s. 428) gibi bazı münekkittlerce de, herhangi bir delil sunulmaksızın, onun bu davranışının temelinde İkrime'nin bir Hâricî mezhebe bağlılığı olduğu görüşü ileri sürülmektedir.

İbn Hacer, bu nakilleri yeterli görerek Malik'in tutumunun nedenini İkrime'nin mezhebî görüşünde sabitlemekte, onu da bir şekilde reddetme eğilimine yönelmektedir. O, bu konuda şöyle demektedir: "*Aslında, onun bir Haricî olduğu da kesin bir şekilde tespit edilmiş değildir. Sadece, bazı meselelerde onlarla uyuşan görüşlere sahip olması nedeniyle onlara nisbet edilmiştir. Ahmed ve el-İclî onun onlardan berî olduğunu belirtmişlerdir. İclî, Kitabı's-Sikât'ında, onun, tabînden sika bir ravi olduğunu, bir rey'i yüzünden Harûrî olmakla itham edildiğini söylemiş, ardından İbn Cerîr et-Taberî'nin şu sözlerini nakletmiştir: "Şerli mezheplerden herhangi birine mensup olmakla itham edilen herkese yüklenen suç isnadı sabit sayılıyorsa, bu yergi ile kişinin adaleti düşer, şahitliği batıl olur; böylece şehirlerin çoğunun muhaddisleri terkedilirdi. Çünkü onlardan, bir şekilde beğendikleri bir gruba nisbet edilmeyen yoktur.*" (İbn Hacer, 1379: s. 428)

Netice itibarıyla Malik'in İkrime'yi güvenilir bulmamasının temelinde yatan saikin, sadece onun mezhebî görüşü olduğu konusu, sağlam bilgilere dayanmamakta, bazı âlimlerin subjektif görüşleri olmaktan daha ileri gidememektedir. Nitekim Endülüslü muhaddis İbn Abdilberr (ö. 463/1071) de söz konusu bilgilerin ikna edici olmadığını kabul etmiş olmalı ki, Malik'in İkrime'den hadis almamasının muhtemel iki nedeni bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunların birincisi, Mâlik'in, Saîd b. el-Museyyeb'in onu yalancılıkla itham ettiğini haber alması; ikincisi ise onun Haricîliğe nisbet edilmesidir. İbn Abdilberr, bunların her ikisinin de tamamen geçersiz iddialar olduğu görüşündedir. (İbn Abdilberr, 1387: II, 27) Ancak onun, kendisine göre geçerli olan başka bir gerekçe göstermemesi oldukça ilginçtir. Zira ortada Malik'in, onun hadislerine itibar etmemesi ve başkalarına da bunu tavsiye etmiş olması gibi fiilî bir durum bulunmaktadır.

4.4.2. Mübtedî' Olduğu İddiası

İkrime'nin cerh edildiği ikinci konu, onun *mübtedî'*/*bid'atçı* olduğu; Hâricî görüşlere meylettği ve mezhebinin propagandasını yaptığı şeklindeki iddialarından müteşekkildir.

İbn Hacer'in Ebu'l-Esved'e dayanarak verdiği bilgilere göre İkrime, Hâricîlikle ilgili görüşlerini, elçi olarak gönderildiği ve yanında dokuz ay kaldığı Necde el-Harûrî (ö.68/687 veya 70/689)'den almıştır. Ebu'l-Esved, bu bilgilerin devamında onun, Necde'den ayrıldıktan sonra İbn Abbâs'ın yanına dönerek ona selam verdiğini, onun ise bu selama karşılık, "*Habîs geldi.*" diyerek terslediğini söylemiştir. Zira İkrime artık Necde'nin rey'i ile konuşmaktadır. Ahmed b. Hanbel, onun Sufriyye'den olduğunun, Ali b. el-Medîni ise Necde'nin görüşüne inandığının söylendiğini ifade etmişlerdir. (İbn Hacer, 1379: s. 426) Yine, ed-Derâverdi, onun cenaze namazı üzerinden verdiği bilgilerde Haricîliğine göndermede bulunmuştur. Şöyle anlatmaktadır: "*İkrime ile şair Kuseyyir Azze*

aynı gün vefat ettiler. İnsanlar, görüşleri tamamen farklı olan bu iki kişinin aynı günde ölmesini ilginç buldular. İkrime, Harici görüşüne sahipti; günah işleyenin kâfir olduğuna inanırdı. Kuseyyir ise Şîi idi; dünyaya ric'ata inanırdı." (İbn Hacer, 1379: s. 427)

Mus'ab b. Abdullah ez-Zubeyrî de, onun Haricîlerden olduğunu söylemiş; Ali b. Abdullah b. Abbas'ın da, onun Haricîlerden olduğunu söylediğini nakletmiştir. Zehebî, naklettiği bu son bilginin senetsiz bir bilgi olduğunu söylemektedir. (Mizzî, 1980: XX, 279; Zehebî, 1413: V, 22)

İbn Hacer, onun Haricî görüşler taşıdığına dair, el-Hâkim'in *Tarih'u Nisâbûr* isimli eserinde yer alan şu diyalogun delil olarak sunulduğuna işaret etmektedir: "Yezid en-Nahvî anlatıyor: İkrime'nin yanında otuyordum. Mukatil b. Hayyan ve kardeşi geldi. Mukatil ona: Ebû Abdullah! Küpte yapılan nebîz hakkında ne dersin? İkrime: Haramdır. Mukatil: Onu içen hakkında ne dersin? İkrime: "Onu içen kâfirdir." derim." (İbn Hacer, 1379: s. 426)

İkrime'nin, mezhebinin propagandisti olduğu konusundaki iddialara gelince; bu iddialara göre o Mağrib'de, kendi memleketinde Hariciliğin, özellikle de bunun bir alt kolu olan Sufriyye'nin yayılması için faaliyet göstermiştir. Yahya b. Bukeyr'in rivayetine göre İkrime, Mısır'a gelmiş, bir müddet burada misafir olduktan sonra Mağrib'e gitmiş, oradaki Haricîler de bu esnada mezhebin görüşlerini kendisinden almışlardır. Ebû Said b. Yunus da, *Tarihu'l-Guraba* isimli eserinde "Günümüze kadar Mağrib'de varlığını sürdüren, İbâdiyye'den, Sufriyye olarak bilinen ve bunu atalarının, İkrime'den aldıklarını düşünen bir kavim bulunmaktadır." demektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 426)

Ebu'l-Esved, İkrime'nin Mağrib'e gidiş hikâyesini şöyle anlatmaktadır: "Onun Mağrib'e gitmesine sebep olan benim. Mısır'dan Medine'ye geldiğimde, İkrime bana Mağribîlerin durumunu sordu, ben de onların gaflete düştüklerinden bahsettim. Bunun üzerine oraya gitti. Orada Sufriyye'yi ilk ortaya atan o idi." İbn Bukeyr'den gelen rivayette ise olay şöyle anlatılır: "İkrime Mısır'a geldi. Mağrib'e gitmek istiyordu. -İbn Bukeyr, kendi evinin hemen yanındaki evi kasederek, - İşte bu evde kaldı. Sonra çıkıp Mağrib'e gitti. Orada bulunan Haricîler, mezhebi ondan öğrendiler." (Mizzî, 1980: XX, 277)

Mus'ab ez-Zubeyrî'ye göre İkrime, Haricî görüşleri nedeniyle dönemin valisi tarafından yakalanmak istenmiş, o da Davud b. el-Husayn'ın evine saklanmış ve ölünceye kadar da onun yanında kalmıştı. (İbn Hacer, 1379: s. 426)

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İkrime, Hâricî görüşler taşımaktadır. Bir ravinin herhangi bir bidat mezhebe bağlılığı bazı münekkitletlerce önemli bir ravi sorunu olarak algılanmış olsa da İbn Hacer oldukça mutedil ve gerçekçi bir tutum sergilemiştir. Ona göre bir ravinin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken, onun mensup olduğu fırka değil, adil ve zabıt olup olmadığıdır. (Bilen, 2013: s. 309-310)

4.4.3.Yöneticilerden Hediye Aldığı İddiası

İkrime el-Berberî, İbn Abbâs hayatta olduğu süre içinde köle olarak kalmış, vefatından sonra da oğlu Ali onu miras olarak devralmıştır. Ali onu dört bin dinara satmak isteyince, o; "Babanın ilmimi mi satıyorsun." diyerek sitem etmiştir. Bu sitem üzerine onu satmaktan vazgeçen Ali de onu azat etmiştir. Bundan sonra İkrime, muhtemelen geçim sıkıntısına düşmüş ve çeşitli vilayetleri dolaşarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. İbn Hacer'in kaydettiğine göre, bu esnada gittiği yerlerdeki devlet yöneticilerinden zaman zaman hediye almış ya da istemiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 427)

İbn Hacer, her ne kadar başka örneklerini sıralamış olsa da, Ebû Nuaym'a isnad ettiği bir nakli gerekçe göstererek, bunu bir defaya mahsus yaşanmış bir olay olarak gösterme eğilimindedir.

O, sadece, Isbahan valisine geldiğinde valinin ona üç bin dirhem hediye ettiği bilgisini nakletmekte, ardından Ebû Nuaym'ın; “*Onu cerh etmek için söylediklerinin hepsi bu.*” sözlerini ilave etmektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 427) Tabii ki bu İkrime'nin hediye aldığı konusunda yegâne örnek değildir. Bu konuda gerek az önce ifade ettiğimiz gibi İbn Hacer'in, gerekse diğer münekkitlerin kaydettiği başka bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgiler şunlardır:

a) Ahmed b. Hanbel, İbn Sîrîn'in ondan hoşlanmamasının nedenleri arasında onun, yöneticileri/emirleri ziyaret ederek onların verdiği hediyeleri kabul etmesini de göstermiştir. (Zehebî, 1413: V, 21; İbn Hacer, 1379: s. 427)

b) İbn Hacer, Abdussamed b. Ma'kıl'ın şu rivayetini kaydetmektedir: “*İkrime, Cened'e geldiğinde Tavus ona altmış dinarla asil bir deve hediye etmiş, ona, bunu niçin yaptığını sorduklarında, İbn Abbâs'ın ilmini, oğlu Abdullah'a öğretmesi karşılığında verdiğini söylemiştir.*” (İbn Hacer, 1379: s.428-429)

c) Abdulhamid b. Behram, İkrime'nin, Medain'e geldiğinde Bilal b. Mirdas'ı ziyaret ettiğini, onun da kendisine üç bin dinar hediye ettiğini anlatmaktadır. (Mizzî, 1980: IV, 298; Zehebî, 1413: V, 15)

d) İmran b. Hudeyr de, İkrime'nin bir yöneticiden hediye olarak bir sarık aldığı bilgisini nakletmiştir. Bunun üzerine orada bulunan birisi o yöneticiden hediye almasını hoş bulmamış, ihtiyacını bildirmesi halinde kendilerinin ona yeni bir sarık gönderebileceklerini söyleyerek sitem etmiştir. Bunun üzerine o; “*Ben insanlardan bir şey almam, ümeradan/yöneticilerden alırım.*” şeklinde cevap vermiştir. (Zehebî, 1413: V, 28)

e) Semerkand'a geldiğinde, oranın âmili ona bazı hediyeler vermiştir. Kendisine, oralara kadar niye geldiği sorulduğunda; genç kızlarının geçimini sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla geldiğini söylemiştir. (Mizzî, 1980: XX, 285; Zehebî, 1413: V, 27)

Yöneticilerden hediye kabul etmenin, bir ravinin rivayetini almaya mani bir cerh nedeni olmadığını söyleyen İbn Hacer, buna ez-Zuhrî'yi örnek olarak gösterir. Zira o, bu konuda İkrime'den daha meşhurdur. Bununla birlikte hiç kimse onun rivayetlerini bu nedenle terk etmemiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 428)

İbn Hacer, İkrime ile ilgili tüm iddialara kendi uslûbuyla cevap verdikten sonra, onunla ilgili övgülere geçerek pek çok muhaddisin, hakkındaki övgülerine yer vermiş, böylece onun güvenilir bir ravi olduğu konusundaki düşüncesini desteklemeye çalışmıştır. O, bu kapsamda, başta İbn Abbas'ın, onun ilmi yeterliliğine işaretler, artık fetva verebileceğini söylediğine dair bir rivayet olmak üzere, onun en önde gelen âlim olduğuna, tefsirle ilgili olarak sorulan tüm sorulara cevap verdiğine, çok güzel bir anlatım tarzına sahip olduğuna (İbn Hacer, 1379: s. 428) dair beyanları nakletmiş ve Ali b. el-Medîni, Hammad b. Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî, Yahya b. Eyyûb, İbn Cureyc, Amr b. Dînâr, Selâm b. Miskîn, Sufyan es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr, Yahya b. Maîn, Buhârî, Nesaî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, İbn Mende, Bezzâr, İbn Adiy, İbn Hibbân ve Ebû Bekir b. Ebî Hayseme (İbn Hacer, 1379: s. 429) gibi muhaddislerin onun hakkındaki övgülerine yer vermiştir.

Bunlar arasında rivayet tefsirinin önde gelen simalarından Ebû Ca'fer b. Cerîr et-Taberî'nin övgüleri de bulunmaktadır. O, fıkıh, Kur'an ve te'vili ilimleri, âsâr rivayeti gibi konularda kimsenin onun önüne geçemeyeceğini, onun, İbn Abbas'ın ilmini en iyi bilen kimse olduğunu belirterek İkrime'yi övdükten sonra, sözü onun hakkındaki yalancılık ithamlarına getirmekte ve onu şu sözleriyle savunmaya çalışmaktadır: “*Kişinin adaleti, bazılarının şehadeti ile sabit olur ve artık ona yapılan cerh kabul edilmez. Zira adalet, filanın, mevlasına söylediği, “Bana yalan isnad etme...” vb. çeşitli vücuha delalet edebilen, tasarruflar ve asıl söyleyenin tevcih etmediği manalar içeren*

sözler, zan ifade eden değerlendirmelerle, ahmakların ve Arap dilinin tasarrufatını bilmeyenlerin sözleri ile düşmez.” (İbn Hacer, 1379: s. 429)

İbn Hacer’in naklettiğine göre Muhammed b. Muhammed Ebû Ahmed el-Hâkim (ö.378/988), *el-Esmâ ve'l-Kunâ* isimli eserinde, önceki imamların İkrime’nin hadisiyle ihticac ettikleri halde, sonraki bazı âlimlerin onun hadislerini sahih kapsamından çıkardıklarını iddia etmiş, bunu da Nafi’ hikâyesine bağlamıştır. İbn Mende de, onun tabîin imamlarından yaklaşık yetmiş kişi tarafından güvenilir bulunduğunu, onu cerh edenlerin de kendisinden rivayetten geri durmadığını; rivayetlerinin, hadislerin tasnif edildiği döneme kadar, giderek artan bir ilgiye ve telâkki bi'l-kabûle mazhar olduğunu ifade etmiştir. İbn Abdilberr ise, İkrime’yi âlimlerin değerlilerinden sayarak, “*Onu, yaralamaya çalışan hiçbir kimsenin sözü cerh edemez. Çünkü aleyhinde konuşan hiçbir kimsenin elinde bir delil bulunmamaktadır. Onu cerh edenlerden İbn Sirin’e gelince o, ehli ilim arasında İkrime’den daha üstün bir seviyede değildir. Onu cerh etmesinin nedeni ise zan ve nefsi bir tutumdan ileri gidememektedir.*” demiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 429-430)

İbn Hacer’in naklettiği bu bilgilerde dikkat çeken iki konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Ebû Ahmed el-Hâkim’in, önceki imamların İkrime’nin hadisiyle ihticac ettikleri halde, sonraki bazı âlimlerin onun hadislerini sahih kapsamından çıkardıkları iddiasıdır. İkinci iddia ise; İbn Mende’nin, İkrime’nin tabîin’den yetmiş kişi tarafından güvenilir bulunduğu ve hadislerin tasnif edildiği döneme kadar onun hadislerinin gittikçe artan bir ilgiyle karşılandığı ve değer kazandığı konusudur. Bu iki iddia aslında birbiriyle çelişmektedir. Buna rağmen İbn Hacer, bu bilgilerdeki çelişkiye dikkat çekmeden bunların her ikisini de İkrime’yi öven sözler olarak nakletmiştir. Diğer taraftan, bu bilgilerin tam olarak doğru olduğunu söylemek te mümkün görünmemektedir. Zira onu cerh eden âlimler sonraki dönemlerde yaşamış olan âlimler değil, bilakis öncekiler şeklinde adlandırılabilir olan; Abdullah b. el-Haris (ö. 84/703), Saîd b. Cubeyr (ö. 94/713), Saîd b. el-Museyyeb (ö. 94/713), el-Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725), Muhammed b. Sirin (ö. 110/729), el-Kâsım b. Mean, Atâ’ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732), Yezid b. Ebî Ziyâd (ö. 136/753) ve Yahya b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760) gibi pek çok âlim ilk dönemin âlimlerindedir. Bunun yanında Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Muslim (ö. 261/875) gibi bunlara göre sonraki dönem âlimlerinin, onun hadislerinden uzak durmasını İkrime’ye karşı sonradan geliştirilen haksız bir tepki olarak değerlendirmek için de, geçerli hiçbir delil bulunmamaktadır.

İbn Hacer, görünüşte İkrime’nin lehinde ve aleyhinde görüş beyan eden münekkitlerin değerlendirmelerini ortaya koymuş; aleyhinde olabilecek tüm iddiaları bertaraf ederek onun güvenilir bir ravi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ancak tespitlerimize göre İkrime aleyhindeki tüm görüşler, onun naklettiklerinden ibaret değildir. Yukarıda bunlardan bir kısmını yeri geldikçe gündeme getirmiştik. Aşağıda İbn Hacer’in dikkate almadığı başka eleştirilere yer verilecektir.

Klasik hadis usulünde bir ravinin adalet yönünden eleştiriye tabi tutulduğu noktalardan biri de ibadetlerine dikkat edip etmediğidir. Rivayete göre Eyyûb es-Sahtiyânî (ö.131/748)’nin yanında onun, namazı usulüne uygun kılmadığı söylendiğinde Eyyûb; “O namaz kılar mıydı?” diyerek İkrime’nin namaz kılmadığını ima etmiştir. (Mizzî, 1980: XX, 282; Zehebî, 1413: V, 27) İbn Abbâs’ın bir diğer mevlâsı Kureyb b. Ebî Muslim el Haşimî’nin oğlu olan Rüşdeyn de, onun tavlâ oynadığını nakletmiştir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: III, 512; Mizzi, 1980: XX, 282; İbnu’l-Cevzi, 1406: I, 284; Zehebî, 1413: V, 27)

Yezid b. Harun şöyle anlatmaktadır: “İkrime Basra’ya geldiğinde Eyyûb es-Sahtiyânî, Suleyman et-Teymî (ö. 143/761), ve Yunus b. Ubeyd (ö. 139/756) ile hadis dersi yaptıkları bir sırada şarkı sesi gelmiş, o “Susun!” diyerek onları susturmuş ve şarkıyı dinledikten sonra, “Kahrolası ne güzel söyledi ya da şarkıyı ne güzel söyledi.” demiştir. Bunun üzerine Suleyman ve Yunus bir daha onun yanına gitmediler, Eyyûb ise gitti. İyi ki gitti.” (Mizzî, 1980: XX, 284; Zehebî, 1413: V, 27)

Turkish Studies

İbn Uleyye (ö. 193/809)'nin anlattığına göre Eyyûb es-Sahtiyânî, İkrime hakkında şöyle demiştir: “*Aklı kıt biriydi. Bir gün ona gittiğimizde; “Vallahi size hadis rivayet edeceğim.” dedi ve biraz oturduktan sonra başladı hadis rivayet etmeğe... Sonra da; “Sizin iyileriniz bile böyle güzel yapabilir mi?” dedi. Ben yanındayken bir bedevi gördü ve ona; “Hey! Sana Arap Yarımadası’nu ve başka yerleri göstermedim mi?” dedi, ona yöneldi ve bizi terkederek gitti.*” (Mizzî, 1980: XX, 284; Zehebî, 1413: V, 27)

İkrime'nin hadis naklinde güvenilmezliğine işaret eden diğer rivayetleri de şöyle sıralayabiliriz:

a) Hammad b. Zeyd'in nakline göre bir adam Eyyûb'a “İkrime (yalancılıkla) itham edildi mi? diye sorunca, bir müddet bekledi ve ben onu itham etmem dedi. (Ukaylî, 1984: III, 373; İbn Abdilberr, 1387: II, 30)

b) Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/748); Saîd b. Cubeyr'in şöyle dediğini duydum: “*Keşke İkrime hadislerden elini çekse de binek hayvanlarıyla uğraşsa.*” Bir başka kanaldan bu söz Tavus'tan nakledilmiştir. O, şöyle der: “*Keşke İbn Abbâs'ın mevlası Allah'tan korksa da onun (İbn Abbâs'ın) hadislerinden elini çekse ve binek hayvanlarıyla uğraşsa.*” demiştir. (İbn Sa'd, t.y.: II, 386)

c) Said b. Abdulaziz'in naklettiğine göre Halid b. Yezîd b. Muaviye İkrime hakkında: “*Birinin âlim bir arkadaşının olması ne güzel; birinin de cahil bir arkadaşı olması da ne kötüdür. Âlim bildiğini alır, cahil ise duyduğu her şeyi... İkrime bir hadisi nakleder sonra da kendi kendine; “Eğer böyleyse..” derdi.*” demiştir. (Mizzî, 1980: XX, 286; Zehebî, 1413: V, 29)

d) Ahmed b. Hanbel; “*İkrime b. Halid, İbn Abbas'ın mevlası İkrime'den daha evsak/güvenilirdir. İkrime Muztaribu'l-hadistir; onda ihtilaf edilmiştir.*” (Mizzî, 1980: XX, 283; Zehebî, 1413: V, 26)

e) es-Salt b. Dinar'ın, İbn Sirin'e şöyle dediği nakledilmiştir: “*İkrime, kendisinin munker bulunduğu hadisleri dinleterek bize eziyet ediyor. İçinde leyyinlik bulunan sözler söylüyor. Dilerim ki Allah canını alır da bizi ondan kurtarıp rahata kavuşturur.*” (İbn Adîy. 1988: V, 268; Mizzi. 1980: XX, 282; Zehebî, 1413: V, 25)

f) İbn Ebî Zi'b (ö. 159/776) İkrime'yi gördüğünü ve onun sika olmadığını söylemiştir. (Mizzî, 1980: XX, 282; İbnu'l-Cevzi. 1406: II, 182) İbnu'l-Cevzî burada onunu güvenilir olduğunu delili olarak Buhârî ve Muslim'in ondan rivayette bulunduğunu göstermektedir. (Ukaylî, 1984: III, 376; Mizzi, 1980: XX, 282) Hâlbuki yukarıda da zikredildiği üzere Muslim, asıl hadisleri içinde onun hiçbir hadisine yer vermemiş, sadece mutabi olarak bir hadisini nakletmiştir.

g) İbn Avn, “Eyyûb'u bırakmadılar, öyle ki onun (nakletmek) istemediği şeyleri ondan aldılar. İkrime'nin hadislerini bile...” (Mizzî, 1980: XX, 283) sözleriyle İkrime hadislerinin problemliliğini anlatmak istemiştir.

h) İbn Sa'd, onun bilgisinin çok olduğu, ancak güvenilir bulunmadığını ifade sadedinde şunları söylemiştir: “İkrime, denizlerden bir deniz idi. Fakat insanlar onun aleyhine konuştular. Onun hadisiyle ihticac olunmaz.” (İbn Hacer, 1379: s. 426)

ı) Zehebî (ö. 748/1348) onunla ilgili olarak Katade'nin şu sözlerini nakletmektedir: “*İkrime'den bir beyit şüirden başka bir şey ezberlemedim. Bu nedenle ona istinaden nakledilenler tedlis ürünüdür. Buhârî'nin Katade-İkrime senediyle dört rivayeti vardır.*” (Zehebî, 1413: V, 26) Onun bu nakline göre Katâde, İkrime'nin naklettiği hadislerden hiç birine değer vermemiştir. Ancak Buhârî bu bilgiye rağmen Katâde kanalıyla dört hadis nakletmiştir. Öyleyse bu rivayetler, aslında başka bir raviden alındığı halde Katâde'ye isnad edilmiş asıl ravi gizlenmiş olmalıdır.

İkrime hakkındaki bu rivayetlerin bazıları uydurma, haksız, ya da yanlış olsa bile tamamının güvenilir bilgiler olduğunu söylemek mümkün değildir. Görebildiğimiz kadarıyla İkrime, cerh ta'dîl kaynaklarında bir ravi aleyhine bu kadar fazla bilginin bir arada verildiği nadir ravilerden biridir. Hakkında, bundan çok daha az cerh ifadesi bulunan pek çok ravi münekkitt âlimlerden geçeri not alamazken, İkrime'nin, rivayet tefsirinin pîri Taberî ve hadis külliyyatının en seçkin eserinin musannıfı Buhârî gibi bir münekkitten tam not alması ve eserlerinde pek çok rivayetine yer vermiş olmaları, onun güvenilir bir ravi olarak algılanmasına neden olmuş olmalıdır. Çağımızda onunla ilgili olarak yapılan bazı çalışmalarda onun aleyhindeki yukarıda sıraladığımız pek çok bilgi görmezden gelinmiştir. Onun hakkındaki ithamları bertaraf etmek üzere yazılan “*Bir Tabiûn Müfessiri İkrime Hakkındaki İthamların Değerlendirilmesi*” (Ersöz, 2011: s. 87-102) başlıklı makalede ikrime hakkındaki bazı ithamların görmezden gelinerek, diğer bazılarının da tamamen yanlış ve haksız olduğu iddia edilerek savunulmaya çalışıldığı görülmektedir. Onu tanıtmak için kaleme alınan ansiklopedi maddesinde de izlenen metod önceki makaleden çok farklı değildir. (Altıkulaç, 2000: s. 41-42)

Kanaatimizce onun hakkındaki ithamların tahfifi ya da görmezlikten gelinmesinin önemli iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi, onun rivayet tefsirlerinde bulunan İbn Abbas'a ait nakillerinin çokluğu; ikincisi ise Buhârî'nin ondan 180'in üzerinde hadis rivayet etmiş olmasıdır. Özellikle İbn Hacer'in onu savunmadaki hassasiyetinin temel nedeni bu olmalıdır.

Sonuç olarak İkrime'nin, belki bazılarının iddia ettiği gibi yalancı olmadığını ancak, bazılarının savunularında ifade ettikleri kadar da masum olmadığını düşünüyoruz. Bu nedenle, özellikle rivayetinde tek kaldığı hadislerde daha titiz olunması gerektiğini düşünüyoruz. Zira o, rivayetlerinde sık sık hata edebilen; dikkatsiz, özensiz ve mezhebî görüşüne uygun hadisler nakledebilen bir ravidir.

4.5.Muhammed b. Talha b. Musarrıf el-Kûfî

İbn Hacer'in verdiği bilgilere göre Muhammed b. Talha (ö.167/783) hakkında iki önemli cerh konusu bulunmaktadır; bunların ilki, yalancılık, diğeri de zayıf bir ravi olmasıdır. Bu iki cerh konusuyla ilgili İbn Hacer'in savunuları, diğer münekkitlerin verdiği bilgiler doğrultusunda şöyle değerlendirilebilir:

4.5.1.Yalancılıkla İtham Edilmesi

İbn Hacer'in naklinden anlaşıldığı kadarıyla onu yalancılıkla itham eden kişi ya da kişiler açık olmadığı gibi, bu ithama neden olan konu da tasrih edilmemiştir. Affân b. Muslim (ö.220/834), onun, babasından hadis naklettiğini, lâkin babasının ölümünün kadim olduğunu vurgulamakta, hemen ardından da isim vermeden bazı hadisçilerin onu yalancı saydıklarını ifade etmektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 439) İbn Hacer, bir diğer eserinde Affân'ın, onu yalancılıkla itham edenlerin, bunu yüzüne karşı söylemeye cür'et edemediklerini, aslında onun değerli biri olduğunu söylediğini nakletmiştir. (İbn Hacer, 1984: IX, 212) Muhammed b. Talha'yı güvenilir bulan bir hadisçi tarafından nakledilen bu bilgiler, onun, kendisi henüz hayatta iken yalancılıkla itham edildiğini göstermektedir.

4.5.2.Hadis Arz Metoduna İlişkin Problemler

Muhammed b. Talha'nın hadis alma yöntemi, onun hadisçiliğiyle ilgili önemli bir problem teşkil etmektedir. Bazı hadislerini *es-Sahih*'ine alan Buhârî, onun babasından hadis işittiğini iddia etmektedir. (Buhârî, t.y.: I, 122) Buhârî, bunu normal bir işitme gibi göstermekte, işittiği iddia edilen zaman ve Muhammed'in yaşı ile ilgili hiçbir tartışma ve bilgiye yer vermemektedir. Ancak münekkitler bu durumu, önemli bir nakil problemi olarak görmüşlerdir. İbn Hacer de, yaptığı nakillerle söz konusu probleme dikkat çekenlerdendir. Yukarıda yer verdiğimiz Affân'ın sözleri

onun, babasının hadislerini işitmesi esnasında yaşının, sağlıklı bir hadis nakli için oldukça küçük olduğunu göstermektedir. Bunun yanında el-İclî'nin, genel olarak onu sika bir ravi olarak değerlendirdiğini, ancak babasından naklettiği hadisleri, nakil esnasında yaşının küçük olması nedeniyle bu değerlendirme kapsamının dışında tuttuğunu aktararak, (İbn Hacer, 1379: s. 439) babasından naklettiği hadislerine güvenilemeyeceğini ifade etmiş olmaktadır. Diğer pek çok münekkit de, babasının vefatında onun henüz küçük bir çocuk olduğu üzerinde hemfikirdir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: VII, 291-292; İclî, 1985: II, 241; İbn Adîy, 1988: VI, 236; İbn Hacer, 1984: IX, 211-212) Muhaddis Ebû Kâmil Muzaffer b. Mudrik (ö. 207/821)'in ifadesine göre kendisi de bu durumu "Babamı hayal meyal hatırlıyorum." diyerek ifade etmiştir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: VII, 291-292; İbn Adîy, 1988: VI, 236) Bu bilgilere göre, babasından rivayet ettiği hadislerin naklinde sema metodunun kullanılmadığı, onun, söz konusu hadisleri bir başka kanaldan, ya da muhtemelen babasından kalan kitaplardan naklettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun doğrudan hadis işitmediği halde babasından bizzat işittiğini belirten ifadelerle bir hadisi nakletmesi, yalancılık olarak nitelendirilmiş olmalıdır. Bu değerlendirmenin tamamen haksız bir değerlendirme olduğunu söylemek te mümkün görünmemektedir. Ayrıca onun hadis naklinde ittisali zedeleyen bu tavrı sadece babasıyla sınırlı değildir. Ahmed b. Hanbel'in; "Onun "Haddesenâ" diyebileceği, hemen hemen bir hadisi bile yoktur." (İbn Ebî Hâtim, 1952: VII, 292; İbn Hacer, 1379: s. 439) şeklindeki sözleri, hiçbir hadisini semâ' yöntemiyle almamış olduğunun bir ifadesidir.

4.5.3. Zayıf Bir Ravi Olduğuna Dair İddialar

İbn Hacer'in verdiği bilgilere göre İbn Sa'd, onun munker hadislerinin bulunduğunu söylemiş; Ebû Davud, hadislerinde hata ettiğini belirtmiş; Nesaî ise "kuvvetli değil" (Nesaî. 1369: s. 234; İbn Hacer, 1379: s. 439) değerlendirmesini yapmıştır. İbn Maîn'e isnad edilen bir değerlendirmede o tevsik edilirken, bir başkasında da zayıf sayılmıştır. (İbn Hacer, 1379: s. 439) Yine, muhaddis Muzaffer b. Mudrik'ten gelen bir rivayete göre o, kendisini salih biri olarak tanıdığını ve ondan hadis aldığını ifade etmiştir. (İbn Adîy, 1988: VI, 236) İbn Maîn'den gelen bir nakle göre ise aynı muhaddis: "Hadisinden uzak durulması gereken üç kişi vardır: Muhammed b. Talha, Fuleyh b. Suleyman ve Eyyûb b. Utbe." (İbn Ebî Hâtim, 1952: VII, 292; İbn Adîy, 1988: VI, 236; İbn Hacer, 1379: s. 439) demiştir. Bu iki değerlendirme birlikte düşünüldüğünde, Muzaffer b. Mudrik'in ondan hadis aldığı, daha sonra da hadislerinin problemlili olduğunu anlamasının ardından da söz konusu uyarıyı yaptığı şeklinde anlaşılabilir.

İbn Hacer, İbn Hıbbân'ın da onun hatalarının bulunduğunu söylediği şeklindeki bir bilgiyi *Tehzibu't-Tehzib*'inde aktarmakta, ancak Buhârî'yi savunduğu *Hedyu's-Sâri*'de bu bilgiye yer vermemektedir. (İbn Hıbbân, 1975: VIII, 25; İbn Hacer, 1984: IX, 211) O, Muhammed b. Talha'ya yönelik iddiaların gerçek olmadığına dair herhangi bir argüman geliştirmemiş, onu savunmamıştır. O, bunun yerine, onun Buhârî'de sadece üç hadisinin bulunduğunu, onlardan birinin ferd olarak, diğer ikisinin de mutabaaten yer aldığını; ferd olarak rivayet ettiği hadisin de amellerin faziletleriyle ilgili olduğunu (İbn Hacer, 1379: s. 439) söyleyerek, onun rivayetlerinin *es-Sahih*'te önemli bir konumda olmadığını ima eden bir yorumu tercih etmiştir.

Sonuç olarak, mevcut bilgiler ışığında Muhammed b. Talha'nın kesinlikle hadis uyduran bir yalancı olduğu söylenemese de, gerek İbn Hanbel'in onun hadis tahammül metoduna ilişkin sözleri ve gerekse Muzaffer b. Mudrik'in ona yönelik güvensizlik ifadeleri, onu güvenilir sayabilmenin zorluğuna işaret etmektedir. Zira bizzat hadis işitmediği kişilere isnad ederek hadis nakledebilmektedir. Bu hadislerin güvenilir ravilerden nakledildiğine dair bir karine de bulunmamaktadır.

5.İbn Hacer'in Yalancı Oldukları İddiasını Reddetmediği Raviler

5.1.Esîd b. Zeyd el-Cemâl

İbn Hacer'in de belirttiği üzere Esîd b. Zeyd güvenilir bir ravi değildir. O, İbn Maîn tarafından yalan/uydurulmuş hadisler nekletmekle itham edilmiştir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 318; İbn Hacer, 1379: 391) İbn Adiy, bu ravinin naklettiği rivayetlerin hiçbirine tabi olunamayacağını söylemektedir. (İbn Hacer, 1379: s. 391; İbn Adîy, 1988: I, 400) Onu, Nesaî metrûk ilan etmiş; Dârekutnî zayıf addetmiş; İbn Hibbân da sika ravilerden oluşan senetler uydurmak ve hadis çalmakla itham etmiştir. (İbn Hibban, t.y.: I, 181; İbnu'l-Cevzi, 1406: I, 124; İbn Hacer, 1379: s. 391)

Yukarıdaki yorumları nakleden İbn Hacer, “*Onu tevsik eden hiçbirini görmedim.*” diyerek bunlara katıldığını ifade etmektedir. Ne var ki yine de o, Buhârî’yi; ondan sadece bir hadis naklettiğini, ilgili hadisi nakletmede onu tek kaynak olarak görmediğini, aynı hadisi bir başka senetle de nakletmekle onu sağlaştırdığını ifade ederek savunmaktadır. (İbn Hacer, 1379: s. 391)

İbn Hacer'in naklettiği bu bilgiler haricinde, diğer münekkitlerin eserlerinden birkaç bilgi daha nakletmenin, onu daha sağlıklı değerlendirmek için yararlı olacağını düşünüyoruz. Ebû Hâtim, Esîd'in, yanında kitaplarıyla birlikte Kûfe'ye geldiğini, bunları Ashabu'l-Hadîs'e götürdüğünü, onların ise bu hadisleri gördükten sonra aleyhinde konuştuklarını; kendisinin ise, yanına gitmediğini, ancak gidip yalancılığını yüzüne vurmak istediğini ifade etmiştir. (İbn Ebî Hâtim, 1952: II, 318) Hatîb el-Bağdâdî, onun Bağdad'a gelerek orada hadis naklettiğini, ancak hadisçilerin ondan hoşnut olmadıklarını bildirmektedir. (Mizzî, 1980: III, 241) Bâcî'nin naklinde de, İbn Maîn, Bağdad'a geldiğinde onunla karşılaştığını ve yalan yanlış hadisler naklederken bizzat kendisinin işittiğini, dolayısıyla onun yalancı olduğunu söylemiştir. (Bâcî, 1986: I, 397)

Bu bilgilerde de görüldüğü üzere Buhârî'nin şeyhleri arasında bulunan ve *es-Sahîh*'te bir hadisine yer verilen Esîd b. Cemâl münekkit âlimler tarafından güvenilir bulunmamış, İbn Hacer tarafından da savunulamamıştır.

5.2.el-Hasan b. Umâra

el-Hasan b. Umâra (ö.153/770), Şu'be tarafından yalancılıkla itham edilmiş ve bu nedenle rivayetleri terkedilmesi gereken raviler arasında zikredilmiştir. İbn Hacer, onun Buhârî ravileri arasında yer almadığını söylemektedir. Buhârî'nin eserinde ona yer vermesinin nedeninin ise, onun bu hadisin senedini yanlış ezberlediğine dikkat çekmek olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki; *es-Sahîh*'te, “*Ali b. Abdullah-Sufyan-Şebîb b. Garkade-Hayy/Kabile-Urve el-Bârikî*” senediyle nakledilen bir hadis bulunmaktadır. el-Hasan b. Umâra, Sufyan'a gelerek mezkûr hadisin senedinin ilgili bölümünün, “*Şebîb-Urve*” şeklinde olduğunu; yani Buhârî'nin esas aldığı senette bulunan “*Hayy/Kabile*” şeklinde ifade edilen ravileri bulunmadığını ifade etmiştir. Oysa Şebîb, kendisine bu hadisi Urveden işitmediğini söylemiştir. Yani el-Hasan'ın iddia ettiği senet doğru değildir. Buhârî de, ilgili raviyi bu hatalı senede dikkat çekmek için zikretmiştir. (İbn Hacer, 1379: s. 397)

Buhârî'de söz konusu edilen rivayet şöyledir: “*Ali b. Abdullah-Sufyan-Şebîb b. Ğarkade-Kabile-Urve: “Hz. Peygamber ona kendisi için bir koyun satın alması amacıyla bir dinar verdi. Urve ise o parayla iki koyun satın aldı; birini bir dinara sattı ve bir koyun ve bir dinar ile geri döndü. Rasulullah ta ona alış-verişinin bereketli olması için dua etti. Bundan sonra öyle ki, toprak satsa kâr ederdi.”*

Sufyan dedi ki; el-Hasan b. Umâra bize bu hadisle geldi ve dedi ki: “Şebîb onu Urve'den işitti.” Ben, hadisle ilgili bu durumu Şebîb'e sordum. O, “Ben bu hadisi Urve'den işitmedim.” dedi ve şunları da ilave etti: “Kabile'den işittim, onlar işittikleri kimseden haber vererek onu Hz. Peygamber'den işittiğini söylediler ki Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Hayır kıyamete kadar atların

Turkish Studies

alnında asılıdır." Dedi ki: Evinde yetmiş kısrağ görmüştüm. Sufyan der ki: (Hz. Peygamber) için satın aldığı koyun, sanırım kurbanlık idi." (Buhârî, 1990: III, 1332)

Birkaç sebepten dolayı Buhârî'nin eserinde bu rivayete yer vermesini anlamak zordur:

a) Sufyan'ın doğru saydığı senet dikkate alındığı takdirde senetteki "kabile" şeklinde geçen ravilerin kimlikleri bilinmemektedir. Bu durumda hadis senette bulunan bazı ravilerin hem zatı hem de hali meçhul olması nedeniyle zayıftır. İbn Hacer ilginç bir şekilde kimlikleri bile belli olmayan bu ravileri, bir kabilenin çokluğunun onların yalan söylemek üzere birleşmeyeceği tezini ileri sürerek savunmaya çalışmıştır. (İbn Hacer, 1379: VI, 635)

b) Buhârî eserini ale'l-ebvâb tasnif ettiğinden yerine göre bazı hadislerin sadece bir bölümünü ilgili bablarda zikredebilmektedir. Bu rivayette, atların faziletini anlatmak amacıyla alıntılı olduğu halde konuyla ilgisiz olan ilk hadise ve el-Hasan b. Umâra'nın adının geçtiği tartışmaya yer verilmesi anlamsız görünmektedir. Üstelik Buhârî, senetteki tartışmalı bir durumu göz önüne serdiği halde, kendisi el-Hasan b. Umâra'nın durumu ile ilgili bir beyanda bulunmamaktadır.

c) Her ne kadar İbn Hacer, Buhârî'nin bu rivayete yer vermesinin asıl nedeninin ikinci hadis olduğunu söylese de ilk hadis de eserde yerini almıştır.

d) Bu rivayetin metni de sorunlu görünmektedir. Zira Hz. Peygamber'in, Urve'nin yaptığı ticari faaliyetteki yüzde yüz kâra nasıl onay verdiği, hatta bu fahiş kârını bereket duasıyla nasıl teşvik ettiğini anlamak zordur. Zira hemen hemen aynı ortamda, ek bir masraf veya emek bulunmadan bu kadar kâra izin vermek, Müslümanların birbirlerini kandırmasına yol açmaktan başka bir anlama gelmeyecektir. Bu kâr oranının sağlıklı olup olmadığı, Müslüman âlimler arasında tartışmaya da neden olmuştur. Meselâ İmam Şâfiî, bir rivayete göre bu ticaretin sahih olamayacağını, zira hadisin sabit olmadığını söylemiştir. Ona atfedilen bir başka rivayette ise ona göre rivayet sahih ise bu ticaret sahihtir. Hattâbî ve Beyhakî ise hadisin muttasıl olmadığını söylemişlerdir. (İbn Hacer, 1379: VI, 634) Yani onlara göre bu hadis, söz konusu durum için delil teşkil edemez.

e) Her ne kadar rivayette onun adı, senedi yanlış hıfz eden bir ravi gibi görünmekteyse de Ebu'l-Hasan el-Kattân'ın da belirttiği üzere onun adının ta'lik için kullanılmış olduğunu düşünmek de mümkündür. Bu durumda yalancı bir ravi olan el-Hasan'ın adı, *es-Sahîh* içinde, destek için kullanılan bir rivayette geçmiş olmaktadır.

f) el-Hasan, Buhârî'nin kendisi tarafından da güvenilir bulunmamıştır. Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr* isimli eserinde onun, hıfzı iyi olmadığı için İbn Uyeyne tarafından zayıf görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca o, Şu'be'den naklen, el-Hasan'ın kendisine, aslı bulunmayan yetmiş kadar hadis nakletmeye çalıştığını aktarmıştır. (Buhârî, t.y.: II, 303)

Sonuç olarak bu ravi her ne kadar Buhârî'nin asıl ravilerinden değilse de, onun adı sanki rivayetteki meçhul raviyi devreden çıkararak bir rivayetle desteklenerek sorunsuz hale getirilmesi amaçlanmış gibidir ve onun adının geçtiği bu rivayet de sağlam ve sahih görünmemektedir.

Sonuç

İbn Hacer'in tespit ettiği, Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde bulunan ve yalancılıkla itham edilen on bir ravi hakkındaki incelememiz neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

a) Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde İbn Hacer gibi Buhârî'nin kusurlarını görmezlikten gelen bir şarihin bile kabul etmek zorunda kaldığı iki adet yalancı ravi bulunmaktadır. Her ne kadar bu ravilerin naklettiği hadislerin az olduğu veya mutabii ve şahidi bulunduğu söylene de, bu durum *es-Sahîh*'in klasik dönem hadis âlimlerinden pek çoğunun iddia ettiği gibi tamamıyla sahih hadislerden oluşmadığının bir delilidir.

Turkish Studies

b)Buhârî ravilerinden yalancılıkla itham edilenlerinin ekseriyetinin, her ne kadar yalancı olmasalar da çeşitli adalet ve zabt kusurları bulunmaktadır. Bu da klasik hadis usulü kuralları dikkate alındığında bile Buhârî'nin *es-Sahîh*'inde zayıf hadislerin bulunduğunu göstermektedir.

c)Buhârî ravilerinden üçü; münekkitlerin mezhep taassubu, kişisel hırslar ya da isim karışıklığı gibi nedenlerle yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bu raviler hakkında diğer münekkitler aleyhlerinde olabilecek hiçbir yorum yapılmamıştır.

d)İbn Hacer, Buhârî'nin yalancılıkla itham edilen ravilerinden kolay savunulamayacak olanları için, en azından onlardan nakledilen hadis sayısının azlığını gerekçe göstererek savunmaya çalışmıştır.

e)İbn Hacer, eleştirilen Buhârî ravilerinin rivayetlerinin başka raviler tarafından mutabaat edilmesini onların temize çıkması için yeterli görmektedir. Oysa hadis rivayetlerinin her bir ravisi ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu durumda bir Buhârî ravisinin rivayeti ne kadar mutabaat edilirse edilsin, kendisi zayıf olmaktan kurtulamamaktadır.

f)İbn Hacer, büyük oranda gerek ravilerin değerlendirilmesinde, gerekse diğer münekkitlerin ilgili raviler hakkındaki değerlendirmelerini nakilde hakkaniyet ölçülerini korumuş, ancak savunusunu yaptığı bazı ravilerin kusurlarını görmezlikten gelmiş, aleyhlerinde olan bazı münekkit yorumlarına *Hedyu's-Sâri*'de yer vermemiştir.

Sonuç olarak, tarihi süreç içerisinde karizmatik bir otorite kazanmış olan bazı temel ve muteber hadis kaynaklarının tamamıyla hatalardan arınmış olmadığı; bunlar üzerine yazılmış olan savunu tarzı eserlerin de yanlı olarak düzenlenmiş olabildiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu eserlerde bulunan hadislerin her birinin senetlerinin de yeniden incelemeye tabi tutulması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Altıkulaç, Tayyar. (2000). "İkrime el-Berberî" md. DİA, İstanbul.
- Aşıkutlu, Emin. (2002). "Kızb" md. DİA, İstanbul.
- Bâcî, Suleymân b. Halef. (1986). et-Ta'dîl ve't-Tecrîh. (thk. Ebû Lubâbe Huseyn.). Riyad: Dâru'l-Livâ'.
- Bilen, Mehmet. (2013). İbn Hacer'in Buhârî Savunusu. Ankara: Ankara Okulu.
- Buhârî. (1990). es-Sahîh. (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ). Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Buhârî. (t.y.). et-Tarihu'l Kebîr. (thk.: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî). Beyrut: Dâru'l Fikr.
- Cûzecânî, İbrahim b. Ya'kûb. (1405) Ahvâlu'r-Ricâl. (thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî). Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Çakan, İsmail L., Eroğlu, Muhammed. (1988). "Abdullah b. Abbas", DİA, C, I, s. 77-79.
- Ersöz, Muhammed (2011). "Bir Tabiûn Müfessiri İkrime Hakkındaki İthamların Değerlendirilmesi". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Yıl, 1. Sy. 1. C. 2. Şırnak.
- Gül, Recep Emin. (2015). "Hadis İlminde Cerh Ta'dil Mertebeleri" Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy, 43, Erzurum.

- İbn Abdilberr, Ebû Omer Yusuf b. Abdullah. (1387). *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*. (thk: Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebîr el-Bukrâ). Mağrib: Mueessesetu'l-Kurtuba.
- İbn Adîy, Abdullah, el-Curcânî. (1988). *el-Kâmil fi Duafâir-Ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî Hâtîm. (1952). *Kitâbul-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: İhyâu't-Turâs el-Arabî.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. (1379). *Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-Bârî*. (thk.: M. F. Abdalbâkî-Muhyiddin el-Hatib). Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Hacer. Ahmed b. Ali el-Askalânî. (1984). *Tehzîbu't-Tehzîb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hibbân. (1975). *Kitâbu's-Sikât*. (thk., es-Seyyid Şerefuddin Ahmed). Beyrut: Dâru'l Fikr.
- İbn Hibban, Muhammed. (t.y.). *Kitabu'l-Mecrûhîn*. (thk., Mahmûd İbrahim Zâyed). Haleb: Dâru'l-Va'y.
- İbn Maîn. (1979). *Târîhu İbn Maîn*. Mekke: Merkezu'l-Bahsu'l-İlmî.
- İbn Manzur. (t.y.). *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Sa'd. (t.y.). *et-Tabakatu'l Kübrâ*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbnu'l-Cevzi. (1406). *ed-Duafa ve'l Metrûkîn*. (Thk. Abdullah el-Kadî). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l İlmîye.
- İbnu's-Salâh. (1984). *Ulûmu'l-Hadîs*. Mektebetu'l-Fârâbî.
- Iclî, Ahmed b. Abdillâh. (1985). *Ma'rifetu's-Sikât*. Medine.
- Koçyiğit, Talat. (1985). *Hadis İstılahları*. Ankara.
- Malik b. Enes. (2004). *el-Muvatta'*. (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî). Muessesetu Zâyed b. Sultân Âli Nuhyân.
- Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî. (1980). *Tehzîbu'l-Kemâl*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Muslim. (t.y.). *es-Sahîh*. (Thk. M. F. Abdalbaki). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nesaî. (1369). *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*. (Thk., Mahmûd İbrahim Zâyed). Haleb: Dâru'l-Va'y.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. (t.y.). *Tedrîbu'r-Ravi*. (Thk; Abdolvahhab Abdullatîf) Riyad: Mektebetu'r-Riyâd el-Hadisîye.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer. (1984). *Kitâbu'd-Duafâi'l-Kebîr*. Beyrut.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1992). *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, (Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Müessesetu Ulumi'l-Kur'ân, Cidde.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Ebû Abdullah. (1995). *Mizânu'l İtidal fi Nakdi'r-Rical*. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l İlmîye.
- Zehebî. (t.y.). *el-Muğnî fi'd-Duafâ'*. (Thk. Nûruddin Itr). b.y.
- Zehebî. (1413). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. Beyrut.

Turkish Studies

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Oruçhan, O. (2016). “İbn Hacer’in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation on Ibn Hajar’s Defence on Bukhari’s Narrators Who Accused of Lying”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Mehmet Akkuş Armağanı) Volume 11/17 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10063>, p. 487-518.